

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.

**UYGUN YATIRIM ALANLARI
ARAŞTIRMASI**

TUNCELİ

YUYAA/99-5-19

**HAZIRLAYAN
A. HAKAN ATİK
KIDEMLİ UZMAN**

ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĞÜ

**Aralık 1999
ANKARA**

TKB MATBAASI

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
GİRİŞ	IV
TUNCELİ İLİNE AİT GENEL BİLGİLER	1
1. COĞRAFİ KONUM VE İKLİM ÖZELLİKLERİ	2
1.1 COĞRAFİ KONUM VE JEOLJİK YAPI.....	2
1.1 İKLİM ÖZELLİKLERİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ	4
2. ULAŞIM, HABERLEŞME, ENERJİ VE ALTYAPI DURUMU	5
2.1 ULAŞIM.....	5
2.2 HABERLEŞME	7
2.3 ENERJİ VE ALTYAPI.....	7
3. EKONOMİK VE SOSYAL YAPI	9
3.1 GELİŞMİŞLİK DÜZEYİ.....	9
3.2 NÜFUS.....	11
3.3 İSTİHDAM.....	12
3.4 EĞİTİM.....	14
3.5 SAĞLIK	17
3.6 TARIMSAL-HAYVANSAL ETKİNLİKLER VE ORMANCILIK.....	18
3.6.1 Bitkisel Üretim	18
3.6.2 Hayvancılık	25
3.6.3 Ormancılık	29
3.7 MADENCİLİK.....	31
3.8 İMALÂT SANAYİİ.....	32
3.9 KAMU YATIRIM HARCAMALARI	34
3.10 İLİN TARİHÇESİ VE TURİZM POTANSİYELİ.....	35
3.11 TEŞVİK DURUMU	38
3.12 TİCARET, BANKACILIK VE GELİR DURUMU	39
3.12.1 Ticaret.....	39
3.12.2 Bankacılık	41
3.12.3 Gelir	45
3.13 YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI	49
4. ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ DEĞERLENDİRME KRİTERLERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI	61
4.1. DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ	61
4.2. UYGUN YATIRIM KONULARI.....	63
4.2.1. Doğal Kaynak Potansiyelini Değerlendirmeye Yönelik Yatırımlar.....	63
4.2.2. Talebi Karşılamaya Yönelik Yatırımlar	65
4.3. DEĞERLENDİRME KRİTERLERİNE GÖRE ÖNERİLERİN SINIFLANDIRILMASI.....	67
5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	73
YARARLANILAN KAYNAKLAR	76

TABLOLAR LİSTESİ

	S. NO:
TABLO 1: KARAYOLLARININ TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI.....	5
TABLO 2: TUNCELİ'NİN BAZI TİCARET MERKEZLERİ VE KOMŞU İLLERE OLAN UZAKLIĞI.....	6
TABLO 3: TUNCELİ'NİN İLÇELERİNE OLAN UZAKLIĞI.....	6
TABLO 4: İL SEKTÖREL ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİNİN DOĞU ANADOLU BÖLGESİ VE TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ 1997-1998 (MWH).....	8
TABLO 5: TUNCELİ İLİNE BAĞLI İLÇELERİN GELİŞİMİ SİRALAMASI.....	10
TABLO 6: SAYIM YILLARI İTİBARIYLA TÜRKİYE VE TUNCELİ İLİ NÜFUSU-NÜFUS ARTIŞ HIZLARI.....	11
TABLO 7: ŞEHİR VE KÖY NÜFUSLARI İLE YÜZÖLÇÜMÜ VE NÜFUS YOĞUNLUĞU (1990).....	12
TABLO 8: İKTİSADEN FAAL NÜFUSUN FAALİYET KOLLARINA GÖRE DAĞILIMI (1990).....	13
TABLO 9: İŞ VE İŞÇİ BULMA KURUMU'NA YAPILAN BAŞVURULAR VE İŞE YERLEŞTİRİLENLER (1996-1998).....	14
TABLO 10: OKUR-YAZARLIK VE BİTİRİLEN SON ÖĞRETİM KURUMUNA GÖRE NÜFUS: DOĞU ANADOLU BÖLGESİ VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRMA (1990).....	15
TABLO 11: OKUL GRUPLARI VE CİNSİYETE GÖRE OKULLAŞMA ORANLARI (%) 1995-1996.....	16
TABLO 12: TUNCELİ İLİ EĞİTİM KURUMLARI, ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ SAYILARI (1998).....	16
TABLO 13: TUNCELİ İLİ YATAKLI TEDAVİ KURUMLARININ YATAK VE HEKİM SAYILARI İLE FAALİYETLERİ (1997).....	18
TABLO 14: TUNCELİ İLİ ARAZİSİNİN İLÇELER İTİBARIYLA DAĞILIMI.....	19
TABLO 15: TUNCELİ İLİ ARAZİ SULAMALARI.....	19
TABLO 16: TUNCELİ İLİ BİTKİSEL ÜRETİM DEĞERLERİ (1995-1997).....	21
TABLO 17: TUNCELİ İLİ TARLA ÜRÜNLERİ EKİM ALANI VE ÜRETİM MİKTARI (1995-1997).....	21
TABLO 18: TUNCELİ İLİ MEYVE ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE AĞAÇ SAYISININ GELİŞİMİ (1995-97)	23
TABLO 19: TUNCELİ İLİ SEBZE ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ (1995-1997) (TON).....	23
TABLO 20: TUNCELİ İLİ TARIMSAL ARAÇ VE GEREÇ SAYISI (1997).....	24
TABLO 21: İL GÜBRE KULLANIMININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ (1995-1997) (TON).....	24
TABLO 22: TUNCELİ İLİ HAYVAN VARLIĞININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ (ADET).....	26
TABLO 23: YILLAR İTİBARIYLA TUNCELİ İLİ SAĞILAN VE KESİLEN HAYVAN SAYILARI (B)....	28
TABLO 24: YILLAR İTİBARIYLA TUNCELİ İLİ HAYVANSAL ÜRÜNLER ÜRETİMİ (TON).....	28
TABLO 25: TUNCELİ İLİ ORMAN VARLIĞI.....	30
TABLO 26: YILLAR İTİBARIYLA İL ORMAN ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ (1995-1998).....	30
TABLO 27: TUNCELİ İLİ MADEN VE MİNERAL KAYNAKLARI.....	31
TABLO 28: TUNCELİ İLİ İMALAT SANAYİNDE FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLAR.....	33
TABLO 29: 1992-1997 DÖNEMİ TUNCELİ İLİ KAMU YATIRIM HARCAMALARININ GELİŞİMİ (1998 YILI FİYATLARIYLA, MİLYON TL.).....	35
TABLO 30: TUNCELİ İLİNE VERİLEN ÖZEL SEKTÖR YATIRIM TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE VE K.Ö.Y. İLE KARŞILAŞTIRMASI (1992-1997) (CARİ FİYATLARLA, MİLYON TL.).....	39

TABLO 31: BANKA MEVDUATI AÇISINDAN İLİN BÖLGE İLLERİ VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI (1998).....	42
TABLO 32: TUNCELİ İLİ TOPLAM BANKA MEVDUATININ TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI – 1998 (MİLYAR TL.)	43
TABLO 33: TUNCELİ İLİ TOPLAM KREDİ HACMİNİN TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI (1997-1998) (MİLYAR TL.).....	43
TABLO 34: BANKA KREDİLERİ AÇISINDAN İLİN BÖLGE İLLERİ VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI (1998).....	44
TABLO 35: TUNCELİ İLİ GSYİH'SININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ (1990-1997).....	45
TABLO 36: TUNCELİ İLİ KİŞİ BAŞINA GSYİH'SININ BÖLGE VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI – 1997 (CARİ FİYATLARLA)	46
TABLO 37: TUNCELİ İLİ GSYİH'SININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (1994-1997) (ÜRETİCİ FİYATLARINA GÖRE, MİLYON TL.).....	47
TABLO 38: TUNCELİ İLİ GSYİH'SININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (1994-1997) (1987 YILI ÜRETİCİ FİYATLARINA GÖRE, MİLYON TL.).....	48
TABLO 39: TUNCELİ İLİ GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ (1997).....	49
TABLO 40: TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ KURULUŞ YERİ FAKTÖRLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	68
TABLO 41: SANAYİ SEKTÖRÜNDE ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ KURULUŞ YERİ FAKTÖRLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	70
TABLO 42: ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ TESPİT EDİLEBİLEN TAHMİNİ KURULU KAPASİTELERİ, YATIRIM TUTARLARI VE İSTİHDAM DURUMU.....	72

GİRİŞ

Ülkemizin kalkınabilmesinde; sanayileşme sürecinde gerçekleştirilen çabalar ve mevcut doğal ve beşeri kaynakların rasyonellik ve verimlilik anlayışı içinde tahsisi, kritik önem taşımaktadır. Sanayileşme sürecinde; mevcut sanayi yapısının geliştirilmesine ilaveten, geleceğe yönelik yeni endüstri dallarının üretim sürecine dahil edilmesi doğrultusunda gerekli araştırma ve incelemelerin yapılması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda, yeni tesis edilecek sanayi işletmeleri için bölge, ülke ve uluslararası pazarlar bazında arz-talep analizi yapılması, sanayi kolları arasındaki dikey ve yatay entegrasyon koşullarının incelenmesi ve bu amaçla; kurulacak olan sanayinin ileri ve geri bağlantılarının araştırılması, hammadde kaynaklarına ve pazara yakınlık gibi faktörlerin göz önüne alınarak rasyonel kuruluş yerinin tespiti, optimum ölçek büyüklüğü ile uygun teknolojinin belirlenmesi ve yörenin işgücü potansiyelinin ve buna bağlı olarak istihdam imkanlarının incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, geleceğe dönük endüstrilerin tesis edilebilmesi için; yüksek teknolojilerin (elektronik, bio-genetik vb.) kullanıldığı sanayi dallarının incelenmesi, talepteki değişmelere çok kısa bir zamanda uyum sağlayabilen “esnek üretim sistemleri”nin değerlendirilmesi ve uluslararası piyasalarda rekabet gücüne sahip sanayi dallarının belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, iktisadi ve sosyal yapısı ağırlıklı olarak tarımsal kaynak potansiyeline dayalı olan TUNCELİ ilinin tarımsal ve endüstriyel üretim yapısının alternatif üretim konularıyla zenginleştirilmesi hususunda ortaya çıkan zorunluluktan hareketle; çeşitli bulguları değerlendirme, atıl durumdaki kaynakları ekonomiye kazandırma ve bunların ışığında yapılacak değerlendirmelerle, uygun yatırım konularını belirlemeye yöneliktir.

Tunceli ili genelinde yapılan incelemeler sonucunda öngörülen yatırım konuları, bir ön değerlendirme egzersizi niteliğinde olup yatırımlara ve/veya yeni üretim sahalarına yönelme kararı verildiği takdirde, konu ile ilgili daha detaylı araştırmaların yapılması ve fizibilite etütlerinin hazırlanması gerektiği hatırdan çıkarılmamalıdır.

TUNCELİ İLİNE AİT GENEL BİLGİLER

<i>Yüzölçümü</i>	7,774 km ²
<i>Nüfus (1997)</i>	86,268
<i>Rakım</i>	1,050 mt.
<i>Yıllık ortalama sıcaklık</i>	12,5 °C
<i>Yıllık ortalama yağış miktarı</i>	1,101 mm
<i>Yıllık ortalama nüfus artış hızı (1997)</i>	%o -61.50
<i>Nüfus yoğunluğu (1997)</i>	9 kişi/km ²
<i>Okur-yazarlık oranı (1990)</i>	% 74.4
<i>Elektrik enerjisi tüketimi (1998)</i>	44,831 MWh
<i>İktisâden faal nüfusun tarım sektöründeki payı (1990)</i>	% 72.63
<i>İktisâden faal nüfusun sanayi sektöründeki payı (1990)</i>	% 1.55
<i>Fakülte ve yüksekokul bitirenlerin okul bitirenlere oranı (1990)</i>	% 2.9
<i>Sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması (1996)</i>	5. Derece
<i>Kamu yatırım harcamaları (1997)</i>	6,142,462 milyon TL.
<i>Banka şube sayısı (1999)</i>	16
<i>Kişi başına düşen banka mevduatı (1998)</i>	202,445,585.- TL.
<i>Kişi başına düşen banka kredileri (1998)</i>	50,108,583.- TL.
<i>KBGSYİH (Cari fiyatlarla, 1997)</i>	1,946 \$
<i>GSYİH (Cari fiyatlarla, 1997)</i>	26,561,276 milyon TL.
<i>GSYİH içinde tarımın payı (Cari fiyatlarla, 1997)</i>	% 27
<i>GSYİH içinde sanayinin payı (Cari fiyatlarla, 1997)</i>	% 0.9

1. COĞRAFI KONUM VE İKLİM ÖZELLİKLERİ

1.1 Coğrafi Konum ve Jeolojik Yapı

Tunceli ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 38° 19' ve 40° 26' doğu boylamları ile 39° 36' ve 38° 46' kuzey enlemleri arasında, 7,774 km² yüzölçümüne sahip bir yerleşim yeridir. İlin denizden yüksekliği 1,050 mt.'dir. İl, idari bakımdan, biri merkez ilçe olmak üzere 7 ilçe, 19 bucak ve 419 köyden oluşmakta olup belediye sayısı 10'dur.

Bir hayli dağlık ve engebeli alanlardan oluşan il toprakları, Doğu Anadolu Bölgesi'nin ortabatı kesiminde yer alır. İl alanı, kuzeyden ve kuzeydoğudan Munzur Dağlarıyla; batıdan Karasu Vadisiyle; güneyden Keban Baraj Gölüyle ve doğudan Peri Vadisiyle çevrilidir. İlin en yüksek noktası , Bağırpaşa Dağının 3,293 mt.'ye ulaşan doruğudur. İl sınırları içinde yer alan diğer önemli yükseltiler, Munzur Dağlarına bağlı Ziyarettepe (3,071 mt.), Karasakal Dağı (3,123 mt.) ve Koşan Dağıdır. (3,078 mt.). Munzur Dağlarının yüksek kesimleri, doğal sınır oluşturmaktadır. Ülkenin en düzenli sıralarından olan bu dağlar, suya karşı direnci değişik kayalardan oluştuğundan, bir taraftan yüzey sularıyla aşınarak, diğer taraftan da akarsularca derince oyularak yüksek platolara dönüşmüştür. Vadiler, çok dar ve dik olup ovalar oluşmamıştır.

İlde ağırlıklı yeryüzü şeklini % 69.9 ile dağlar oluşturmaktadır. Bunu % 24.9 ile platolar ve % 5.2 ile de ovalar izlemektedir.

Tunceli'nin dağlık ve yüksek kuzey yarısında Ovacık dışında vadi düzlüğü yoktur. Munzur Dağlarının güneyindeki çukurluğun tabanında oluşmuş Zerenik Ovasının yüzölçümü 85 km²'dir. Zerenik Ovası yüksek dağlarla kuşatılmıştır. Bu dağlardan ovaya çok sayıda akarsu iner.

Kuzeyden güneye doğru gidildikçe yüksekliği azalan il topraklarından kaynaklanan suları, Karasu ve Murat ırmakları toplar. Murat Irmağının başlıca kolları olan Peri ve Munzur suları güneyde Keban Baraj Gölüne dökülür. Karasu Irmağı kuzeydoğuda, Peri suyu da

güneydoğuda doğal sınır oluşturur. Dağların yüksek kesimlerindeki birkaç küçük buz yalağı gölünden başka önemli bir doğal göle rastlanmaz. Keban Baraj Gölünün kuzey kesimi il sınırları içinde kalır. Başlıca düzlükler, Ovacık ve Pülümür çöküntü alanları ile akarsu vadilerinin genişlediği kesimlerde yer alan küçük ovalardır. Eskiden tarım alanı olarak değerlendirilen bazı geniş düzlükler Keban Baraj Gölünün suları altında kalmıştır.

Tunceli’de, genel olarak, büyük toprak gruplarının pek çoğuna rastlanmaktadır. Ne var ki, ilde ovalık alanlar çok az olduğundan, tarımsal etkinlikler açısından büyük önem taşıyan alüvyal ve kolüvyal topraklar da pek azdır.

Tunceli il alanı, esas itibariyle, III. Zaman’da oluşmuştur. Daha yaşlı oluşumlar ise sonradan ortaya çıkan çok şiddetli yer hareketleri sonucu kırılmış, parçalanmış ve altüst olmuştur. Yükselme ve çökmeler sırasında yer yer volkanik oluşumlar yüzeye çıkmıştır. Bu nedenle, bu devirlerin yaşını tam olarak belirlemek her zaman için mümkün olamamaktadır.

Tunceli toprakları tüm Doğu Anadolu ile birlikte, üst-kretase ile eosen arasında yükselerek su üstüne çıkmıştır. Bu yükselme, alt-eosen boyunca da devam etmiştir. Munzur Dağları ile Karasu Vadisinde görülen konglomera ve grelerle kalker içeren kırmızı renkli tabakalar bu gelişmeyi kanıtlamaktadır.

Orta-eosende, Doğu Anadolu’yla birlikte Tunceli il alanının da bir bölümü sular altında kalmıştır. Üst-eosende Doğu Anadolu’nun güneybatısında ve güneyinde yükselmeler meydana gelmiş ve deniz gerilemiştir. Bu gelişme, oligosende tamamlanmış ve tüm Doğu Anadolu sulardan kurtulmuştur. Daha sonra, yükselen Tunceli topraklarında, üst-eosenden oligosen sonlarına doğru aşınmalar olmuş, yer yer çöküntü alanları ortaya çıkmıştır. Aşınarak çukurlaşan bu alanlar, orta-miyosende yeniden yükselmiştir. Bu yükselmeler, üst-miyosen ve pliyosen ile IV. Zaman’da da sürmüştür. Bu dönemde yüzeye çıkan lavlar, Munzurlar’ı oluşturmuştur.

Tunceli toprakları, ülkenin iki büyük ve önemli fay hattı arasında sıkışmış durumdadır. Marmara Denizi'nin güneyinden başlayarak Sakarya, Çankırı, Amasya, Tokat ve Erzincan'dan geçip Iğdır'a dek uzanan bu fay hattı, Tunceli'nin Pülümür yöresini de içermektedir. Hatay'dan başlayarak Kahramanmaraş, Malatya ve Elazığ'dan geçtikten sonra Muş ve Van'a kadar uzanan diğer fay hattı ise, Mazgirt ve Pertek yörelerinden geçmektedir. İlin öbür kesimleri, depremlerden az etkilenen tehlikesiz bölgeler kapsamında yer almaktadır.

1.1 İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü

Tunceli ilinde Doğu Anadolu iklimi egemendir. Bu nedenle, ilin orta-kuzey kesimlerinde yazlar serin ve kısa, kışlar çok soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Tunceli'nin güney kesimlerinde ise yazlar daha sıcak ve kışlar daha kısadır. İlde gece ve gündüz ile mevsimler arası ısı farkları hayli yüksektir.

Merkez ilçede yıllık ortalama sıcaklık 12,5 °C 'dir. Yıllık ortalama sıcaklık, Tunceli'ye komşu il merkezlerinden Erzincan'da 10,7 °C, Bingöl'de 12,1 °C ve Elazığ'da 13,0 °C'dir.

Yıllık ortalama yağış miktarı 1,101 mm.'ye ulaşan Tunceli'de; genellikle yıldız, karayel, kible, keşişleme ve günbatısı rüzgârları esmektedir. Merkez İlçede yılın 111,1 günü açık, 165 günü bulutlu, 89,1 günü kapalı, 13,2 günü kar yağışlı, 13,1 günü sisli, 2,6 günü dolu yağışlı, 1,7 günü de fırtınalı geçmektedir.

Kışın kar yağışlı karasal iklimin etkisi altında kalan Tunceli ili, dağlar ve platolarla kaplı olmasına rağmen, doğal bitki örtüsü bakımından yoksul sayılır. Dağlık alanlardaki ormanları tahrip edilmiş olan ilde akarsu boylarında söğüt ve kavak, öteki kesimlerde de çalılıklar ile huş, dişbudak, akçaağaç, meşe ve ardıçlardan oluşan topluluklara rastlanmaktadır.

Ağaç toplulukları Bağırpaşa Dağının güney kesiminde daha yoğundur. Yaklaşık bir asır öncesine değin yörenin zengin ve meşe ve ardıç ormanlarıyla kaplı olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise, o ormanların kalıntıları olan bu ağaç toplulukları dışında, Munzurlar genelde çıplaktır. Çeşitli yükselti basamaklarına sıralanmış olan platolarda ise, doğal örtüyü, kısa boylu çayır otları oluşturmaktadır.

İlin güney kesiminde hakim olan doğal örtü daha zengindir. Ovacık, Hozat, Çemişgezek, Mazgirt, Nazımiye ve Pülümür yörelerinde yer yer meşe ormanlarına rastlanmaktadır. Meşeler arasına, özellikle vadi yamaçlarında ardıç, gürgen, dişbudak, kavak ve çınarlar da katılmaktadır. Güneyde meşe ormanları, meyveliklerle iç içedirler.

2. ULAŞIM, HABERLEŞME, ENERJİ VE ALTYAPI DURUMU

2.1 Ulaşım

Doğu Anadolu'nun kuzey ve güneyini birbirine bağlayan ana ulaşım ekseninde yer alan Tunceli iline ulaşım sadece karayolu vasıtasıyla yapılmakta, havayolu ve demiryolu bağlantısı bulunmamaktadır. Erzincan'ı Erzurum'a bağlayan kara ve demiryolları, doğal sınır oluşturan Karasu Irmağı vadisinden; Elazığ'ı Pülümür üzerinden E-23 Karayoluna bağlayan yol da il topraklarından geçmektedir. İl hudutları içerisinde yer alan karayollarının türlerine göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1 : KARAYOLLARININ TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI (Km.)

	Asfalt	Stabilize	Parke	Toprak	Geçit Vermeyen Yol	TOPLAM
<i>Devlet Yolları</i>	123	15	-	-	-	138
<i>İl Yolları</i>	205	250	3	22	44	524
TOPLAM	328	265	3	22	44	662

KAYNAK : T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü.

Tunceli ilinin önemli ticaret merkezleri ile komşu illere olan karayolu uzaklığı Tablo 2'de verilmiştir.

TABLO 2 : TUNCELİ’NİN BAZI TİCARET MERKEZLERİ VE KOMŞU İLLERE OLAN UZAKLIĞI

YERLEŞİM YERİ	UZAKLIK (Km)
Elazığ	133
Erzincan	130
Erzurum	242
Diyarbakır	304
Malatya	253
Ankara	806
Mersin	742
İstanbul	1,217
İzmir	1,320
Antalya	1,229
Bingöl	145

KAYNAK : TC. Karayolları Genel Müdürlüğü.

Merkez ilçe dışında 7 ilçesi bulunan Tunceli’nin, ilçelerine olan karayolu uzaklığı da Tablo 3’te verilmektedir.

TABLO 3 : TUNCELİ’NİN İLÇELERİNE OLAN UZAKLIĞI

İLÇE ADI	UZAKLIK (Km.)
Çemişgezek	117
Hozat	96
Mazgirt	40
Nazımiye	36
Ovacık	65
Pertek	51
Pülümür	65

KAYNAK : T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü.

1997 yılı verilerine göre, Tunceli ili genelindeki motorlu kara taşıtı sayısı 2,023 olup on bin kişiye 235 motorlu kara taşıtı düşmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi genelinde ise söz konusu büyüklükler, sırasıyla, 166,480 ve 296’dır.

2.2 Haberleşme

Tunceli ili, tüm yerleşim birimleriyle her türlü telefon haberleşmesine imkân sağlayan teknik donanıma sahip bulunmaktadır. Mevcut telefon santrallerinin otomatik olduğu ilde, Türk Telekom Başmüdürlüğü'nce telefon santral ve şebekeleri ile FOHT projeleri yürütülmekte olup telefonsuz köy bulunmamaktadır. İl genelinde, 1998 yılı sonu itibariyle 13,250 adet telefon, 30 adet teleks ve 70 adet de faks cihazı bulunmaktadır.

2.3 Enerji ve Altyapı

Enerji

Tunceli ilinde elektrik enerjisi üretimi yapılmamakta, enerji ihtiyacı ulusal enerji ağından karşılanmaktadır.

Tunceli ili elektrik enerjisi tüketimi 1996 yılında 33,357 MWh iken, bu rakam sırasıyla, 1997 yılında 41,510 MWh, 1998 yılında da 44,831 MWh düzeyine ulaşmış bulunmaktadır. Kişi başına gerçekleşen elektrik enerjisi tüketimi incelendiğinde; 1996 yılında 321 kWh olan tüketimin 1997'de 481 kWh'e 1998 yılında da 547 kWh'e ulaştığı görülmektedir. Türkiye genelinde kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise, sırasıyla, 1996'da 1,183 kWh, 1997'de 1,303 kWh ve 1998'de de 1,383 kWh olmuştur. 1998 yılı sonu itibariyle Tunceli ilindeki abone sayısı 32,455'dir.

Tunceli ilinde tüketilen elektrik enerjisinin sektörel dağılımı, yıllar itibariyle Doğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye geneli ile karşılaştırmalı olarak Tablo 4'te verilmektedir.

TABLO 4 : İL SEKTÖREL ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİNİN DOĞU ANADOLU BÖLGESİ VE TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ 1997-1998 (MWh)

SEKTÖR	1997			1998		
	TÜRKİYE	Doğu Anadolu B.	Tunceli	TÜRKİYE	Doğu Anadolu B.	Tunceli
Mesken	18,514,393	769,202	12,727	20,034,068	795,183	13,305
Ticaret	6,852,398	149,679	1,747	7,733,755	189,149	1,861
Resmi Daire	3,803,389	216,845	13,315	4,271,621	298,615	15,351
Sanayi	43,491,333	1,074,664	2,152	46,138,967	1,079,665	2,017
Aydınlatma	3,310,237	242,060	5,899	3,691,240	95,764	5,890
Tarımsal Sulama *	-	5,997	63	1,969,643	289,452	82
Diğer	5,913,162	284,819	5,606	3,865,322	131,445	6,325
TOPLAM	81,884,912	2,743,266	41,510	87,704,617	2,879,273	44,831

(*) 1997 yılı için Türkiye geneline ait Tarımsal Sulama sektörü bazında istatistik düzenlenmemiştir.

KAYNAK : Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri, 1997,1998, TEDAŞ.

1997 yılı itibariyle 41,510 MWh elektrik tüketilen Tunceli ilinde, en büyük tüketici grubu % 32 pay ile resmi daireler olmuştur. Yine aynı yıl sanayi kesimince tüketilen enerji ise 2,152 MWh olup toplam tüketim içindeki payı ise sadece % 5.1'dir. 1998 yılına gelindiğinde, Tunceli ili toplam elektrik enerjisi tüketimi bir önceki yıla göre % 8 artış kaydederek 44,831 MWh'e ulaşmıştır. Elektrik tüketiminde 1998 yılı itibariyle sektörlerin paylarına bakıldığında, yine ilk sırada 15,351 MWh ile resmi daireler gelmekte, sanayi sektörü % 4.4 pay ile alt sıralarda yer almaktadır. Sanayi sektöründe kullanılan elektrik miktarının düşüklüğü, Tunceli ili sanayisinin geri kalmışlığının en açık göstergelerinden birisidir.

Altyapı

Tunceli ilinde yürütülmekte olan enerji ve altyapı çalışmaları ile gelişmeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Devlet Su İşleri IX. Bölge Müdürlüğü'nce yürütülen **enerji sektörü çalışmaları** kapsamında, Munzur Projesi-Tunceli-Mercan Hidroelektrik Santrali ve Tesisleri inşaatı 1985 yılında başlamış ve halen devam etmektedir. Proje 19,2 MW kurulu güç ve 78 GWh/yıl ortalama enerji üretim kapasitesine sahiptir. Yine aynı proje kapsamında, Tunceli-

Uzunçayır Barajı ve Hidroelektrik Santrali Tesisleri inşaatı 1994'te başlatılmış ve devam etmektedir. Bu projenin kurulu güç kapasitesi 74,3 MW ve ortalama enerji üretim kapasitesi de 317 GWh/yıl'dır. Bir başka enerji sektörü çalışması ise, uygulama programı kapsamında olan Tunceli-Konaktepe Hidroelektrik Santrali-1 projesidir. Bu projenin kurulu güç kapasitesi 95 MW, ortalama enerji üretim kapasitesi de 290 GWh/yıl'dır.

Devlet Su İşleri IX. Bölge Müdürlüğü sorumluluğunda bulunan *tarım sektörü çalışmaları* kapsamında, iki adet büyük su işleri projesi uygulama programına alınmıştır. Bunlar, Tunceli-Çemişgezek ve Tunceli-Akpazar projeleridir.

3. EKONOMİK VE SOSYAL YAPI

3.1 Gelişmişlik Düzeyi

Tunceli, Türkiye genelinde illerin mevcut sosyal ve ekonomik kaynak yapısının, gelişmişlik durumlarının ve muhtemel gelişme eğilimlerinin incelendiği ve DPT tarafından yapılan *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)* bulgularına göre, gelişmişlik düzeyi bakımından 5. Derece Gelişmiş İller grubunda ve 76 il arasında 60. sırada yer almaktadır (*).

Sosyo-ekonomik gelişmişliği yansıtan endeks değerleri itibariyle son sırada yer alan ve Tunceli'nin de içinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi, 5,4 milyon nüfusu ile coğrafi bölgeler nüfus sıralamasında da 7 bölge içinde en son sırayı işgal etmektedir.

(*)

İlleri beş grup gelişmişlik derecesine ayırmak suretiyle gerçekleştirilen bu çalışmada; 1990-1993 yıllarına ait il ölçeğinde 58 gösterge kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan göstergeler, demografi, istihdam, eğitim, sağlık, altyapı ve illerde on bin kişiye düşen özel otomobil, motorlu kara taşıtı ve faks aboneli ile fert başına düşen telefon kontür değeri ve elektrik tüketim miktarının içerildiği diğer refah göstergelerinden oluşan *Sosyal Göstergeler* ile, imalat sanayii, inşaat, tarım ve mali göstergelerden oluşan *Ekonomik Göstergeler*dir.

Ayrıca, toplam 14 ilin bulunduğu Doğu Anadolu'da bir milyon üzeri nüfusa sahip il yoktur. Bölgede gözlenen nüfus azlığı ve seyrekliğinin en önemli nedenleri; coğrafyanın engebeli oluşu ve yükselti nedeniyle iklim şartlarını bir hayli güçlüğüdür. Bu tür doğal nedenlerin yanı sıra göç olgusunun da yoğun olarak yaşanması, tüm demografik göstergeleri olumsuz etkilemektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi, istihdamın sektörel dağılımı itibariyle, tarımın ağırlıklı olduğu bir yapıya sahiptir. Tarım işkolunda çalışanların toplam istihdam içindeki payı % 71.93'tür. Tarımsal istihdam en büyük paya sahip olmakla birlikte, kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri, ülke ortalamasının hayli altında kalmaktadır.

Diğer taraftan, Doğu Anadolu, toplam istihdam içinde sanayide istihdamın (% 3.98) en düşük olduğu bölgedir. Benzer şekilde ticaret (%3.67) ve malî kurumlar (% 0.64) işkolu istihdamı da en düşük oranlara sahiptir.

Sosyal göstergelerden, geniş aile yapısının egemenliği (yüksek ortalama hanehalkı büyüklüğü), yüksek doğurganlık ve bebek ölüm oranları, düşük eğitim ve sağlık göstergeleriyle beraber, ücretli kadın istihdamının düşüklüğü de Doğu Anadolu Bölgesi gibi nispi olarak geri kalmış bölgelerin tipik özelliklerini teşkil etmektedir.

Tunceli iline bağlı ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması Tablo 5'te verilmiştir.

TABLO 5 : TUNCELİ İLİNE BAĞLI İLÇELERİN GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI

İLÇE	858 İlçe İçinde Gelişmişlik Sırası	İl İçinde Gelişmişlik Sırası
Merkez	211	1
Pertek	592	2
Hozat	612	3
Çemişgezek	619	4
Pülümür	642	5
Nazımiye	666	6
Ovacık	696	7
Mazgirt	731	8

KAYNAK : İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996), DPT.

Tunceli Merkez ilçe, gelişmişlik sıralamasında 858 ilçe arasında 211 sırada yer almaktadır.

3.2 Nüfus

1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, Tunceli ili toplam nüfusu 133,143'tür. Nüfus büyüklüğü bakımından 72. sırada yer alan ilin yıllık nüfus artış hızı binde – 24.03, nüfus yoğunluğu ise 17 kişi / km²'dir.

Nüfus sayımı yıllarına göre Türkiye ve Tunceli nüfusundaki gelişmeler ve yıllık nüfus artış hızları Tablo 6'da verilmiştir.

TABLO 6 : SAYIM YILLARI İTİBARIYLA TÜRKİYE VE TUNCELİ İL NÜFUSU – NÜFUS ARTIŞ HIZLARI

YILLAR	TÜRKİYE		TUNCELİ		(%) (2) / (1)
	Nüfus (1)	N. Artış Hızı (%o) (*)	Nüfus (2)	N. Artış Hızı (%o) (*)	
1955	24,064,763	27.75	121,743	28.15	0.5
1960	27,754,820	28.53	140,068	28.04	0.5
1965	31,391,421	24.63	154,175	19.19	0.4
1970	35,605,176	25.19	157,293	4.00	0.4
1975	40,347,719	25.01	164,591	9.07	0.4
1980	44,736,957	20.65	157,974	-8.21	0.3
1985	50,664,458	24.88	151,906	-73.83	0.2
1990	56,473,035	21.71	133,143	-26.37	0.2
1997	62,865,574	15.08	86,268	-61.50	0.1

(*) Yıllık nüfus artış hızını içermektedir.

KAYNAK : Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, 1990, DİE.
Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-Tunceli, DİE.

Tunceli il nüfusu, 1955 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun % 0.5'ini oluştururken, bu oran 1965'te % 0.4'e, 1980'de % 0.3'e, 1985'te % 0.2'ye ve 1997'de de % 0.1'e kadar gerilemiştir. 1975 yılı itibariyle 164,591 olan Tunceli il nüfusu, **1997 Genel Nüfus Tespiti** sonuçlarına göre 86,268'e düşmüştür. Bu azalışın en büyük nedeni göçtür. İl

ekonomisinde ağırlıklı paya sahip tarım-hayvancılık sektörünün içinde bulunduğu olumsuzluklar, geçimini bu yoldan sağlayan kesimi de kaçınılmaz olarak darboğaza itmiş; diğer sosyo-ekonomik ve toplumsal koşulların da ağırlaşmasıyla, ilden başka yörelere göç etmek mecburiyeti doğmuştur. 1985 sayımına göre binde –73.83 olan Tunceli ili yıllık nüfus artış hızı 1990’da binde – 26.37 ve 1997’de de binde – 61.50 olarak gerçekleşmiştir.

1997 Genel Nüfus Tespiti kesin sonuçlarına göre 86,268 olan il nüfusunun % 64.2’sine tekabül eden 55,405’i il ve ilçe merkezlerinde; % 35.8’ine tekabül eden 30,863’ü de bucak ve köylerde yaşamaktadır. **1990 Genel Nüfus Sayımına** göre Tunceli il nüfusunun yerleşim merkezlerine göre dağılımı ve nüfus yoğunlukları Tablo 7’de verilmektedir.

TABLO 7 : ŞEHİR VE KÖY NÜFUSLARI İLE YÜZÖLÇÜMÜ VE NÜFUS YOĞUNLUĞU (1990)

İLÇELER	Merkez Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu	TOPLAM
Merkez İlçe	24,513	13,142	841	45	37,655
Çemişgezek	3,397	9,162	877	14	12,559
Hozat	4,606	7,037	804	14	11,643
Mazgirt	3,751	17,290	709	30	21,041
Nazımiye	2,401	4,991	553	13	7,392
Ovacık	3,647	11,669	1,538	10	15,316
Pertek	5,428	13,405	947	20	18,833
Pülümür	3,056	5,648	1,505	6	8,704
TOPLAM	50,799	82,344	7,774	17	133,143

KAYNAK : Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-Tunceli, DİE.

1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre km²'ye 17 kişi düşen Tunceli’de, bu sayı 1997 Genel Nüfus Tespiti sonuçlarına göre 9’a inmiş durumdadır.

3.3 İstihdam

Nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerine dair istatistik ve değerlendirmeleri içeren **1990 Genel Nüfus Sayımı** sonuçlarına göre; Tunceli ili 12 yaş ve üstü faal nüfusu 60,698 kişi

olup toplam il nüfusunun % 45.5'ini oluşturmaktadır. Bu nüfusun % 56.6'sı erkek (34,388 kişi), % 43.4'ü de kadındır (26,310 kişi).

Tunceli ili iktisaden faal nüfusunun faaliyet kollarına göre dağılımı, Türkiye ve Doğu Anadolu Bölgesi ile karşılaştırmalı olarak Tablo 8'de verilmiştir.

TABLO 8: İKTİSADEN FAAL NÜFUSUN FAALİYET KOLLARINA GÖRE DAĞILIMI (1990)

FAALİYET KOLLARI	TÜRKİYE		DOĞU ANADOLU		TUNCELİ	
	İstihdam	(%)	İstihdam	(%)	İstihdam	%
<i>Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık</i>	12,547,796	53.66	1,581,564	71.93	44,087	72.63
<i>Madencilik ve Taş Ocakçılığı</i>	130,823	0.56	4,664	0.21	54	0.09
<i>İmalât Sanayii</i>	2,781,717	11.90	76,754	3.49	941	1.55
<i>Elektrik, Gaz ve Su</i>	80,324	0.34	6,076	0.28	184	0.30
<i>İnşaat</i>	1,184,242	5.06	70,210	3.19	1,696	2.79
<i>Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller</i>	1,854,306	7.93	80,764	3.67	1,573	2.59
<i>Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama</i>	775,427	3.32	45,738	2.08	948	1.56
<i>Mali Kurumlar, Sigorta, Yardımcı İş Hizmetleri</i>	541,742	2.32	14,116	0.64	328	0.54
<i>Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler</i>	3,344,033	14.30	312,577	14.22	10,793	17.78
<i>İyi Tanımlanmamış Faaliyetler</i>	141,483	0.61	6,442	0.29	94	0.15
TOPLAM	23,381,893	100.0	2,198,905	100.0	60,698	100.0

KAYNAK : *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-Tunceli, DİE.*

Tablodan görüleceği üzere, tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık, Türkiye'de % 53.66, Doğu Anadolu Bölgesi'nde % 71.93, Tunceli ilinde ise % 72.63 ile iktisadî faaliyet kollarına göre nüfusun içinde ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada, Türkiye genelinde % 14.30, Doğu Anadolu Bölgesi'nde % 14.22 ve Tunceli'de % 17.78 ile toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler gelmektedir. Üçüncü sırayı, Türkiye genelinde % 11.90 ile imalât sanayii alırken, Doğu Anadolu Bölgesinde üçüncülük % 3.67 pay ile toptan ve perakende ticaret, lokanta ve otellere aittir. Tunceli ili toplam istihdamında ise, üçüncü sırada % 2.79 ile inşaat gelmektedir.

Öte yandan, İş ve İşçi Bulma Kurumu'na yapılan başvurular ve işe yerleştirilenler, Doğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye ile karşılaştırmalı olarak Tablo 9'da verilmektedir.

TABLO 9: İŞ VE İŞÇİ BULMA KURUMU'NA YAPILAN BAŞVURULAR VE İŞE YERLEŞTİRİLENLER (1996-1998)

	1996			1998		
	Tunceli	D. Anadolu	TÜRKİYE	Tunceli	D. Anadolu	TÜRKİYE
Yıl İçinde Yapılan Başvuru	165	15,824	411,170	218	20,125	430,407
-Erkek	137	12,474	292,104	157	17,515	332,868
-Kadın	28	3,350	119,066	61	2,610	97,539
Yıl İçinde Alınan Açık İş	505	19,731	267,060	523	18,718	235,360
-Erkek	465	18,283	187,195	439	17,421	184,824
-Kadın	40	1,448	79,865	84	1,297	50,536
Yıl İçinde İşverene Yapılan Takdim	176	11,123	322,459	124	22,438	393,853
-Erkek	170	10,021	227,218	108	21,463	326,459
-Kadın	6	1,102	95,251	16	975	67,394
Yıl İçinde İşe Yerleştirme	511	19,280	243,280	515	18,225	218,354
-Erkek	471	18,006	164,996	431	17,104	169,073
-Kadın	40	1,274	78,284	84	1,121	49,281
Devreden İşgücü	1,851	33,588	590,767	252	39,922	646,813
-Erkek	1,424	28,357	494,289	188	35,158	548,402
-Kadın	427	5,231	96,078	64	4,764	98,411
Devreden İşgücünden İşsizler	1,851	30,335	419,795	250	33,747	465,235
-Erkek	1,424	25,597	341,775	186	29,521	386,016
-Kadın	427	4,738	75,020	64	4,226	79,219

KAYNAK: *İstatistik Yıllığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler- Tunceli, DİE.*

Tablo incelendiğinde, 1998 yılı itibariyle kuruma 218 kişinin başvuruda bulunduğu ve bir önceki yıldan devreden işsizlerle birlikte 515 kişinin uygun bir işe yerleştirildiği görülmektedir.

3.4 Eğitim

1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, Tunceli ilinde 6 yaş ve üzeri nüfusun içinde okuma-yazma bilenlerin oranı % 74.4'tür. Doğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye açısından söz konusu oran, sırasıyla, % 68.16 ve % 80.5 olmaktadır.

Tablo 10'da okur-yazarlık ve bitirilen son öğretim kurumuna göre Tunceli ili nüfus dağılımı, Doğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye geneli ile karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

TABLO 10: OKUR-YAZARLIK VE BİTİRİLEN SON ÖĞRETİM KURUMUNA GÖRE NÜFUS: DOĞU ANADOLU BÖLGESİ VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRMA (1990)

	TÜRKİYE		DOĞU ANADOLU B.		TUNCELİ	
	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%
<i>Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus</i>	9,587,981	19.5	1,410,794	31.82	29,698	25.6
<i>Okuma Yazma Bilen Nüfus</i>	39,555,483	80.5	3,021,432	68.16	86,263	74.4
<i>Okuma Yazma Bilip Bilmediği Bilinmeyen</i>	19,646	0.0	864	0.02	29	0.02
OKUMA VE YAZMA YAŞINDAKİ NÜFUS	49,163,110	100.0	4,433,090	100.0	115,990	100.0
<i>Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olmayan</i>	7,817,536	19.8	803,005	26.58	20,317	23.50
<i>Mezun Olup Olmadığı Bilinmeyen</i>	17,632	0.04	837	0.03	21	0.02
Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olan	31,720,315	80.2	2,217,590	73.40	65,925	76.4
<i>İlkokul Mezunu</i>	22,681,303	71.5	1,636,441	73.79	45,789	69.45
<i>Ortaokul ve Dengi Okul Mezunu</i>	3,714,984	11.71	258,252	11.65	8,939	13.55
<i>Lise ve Dengi Okul Mezunu</i>	3,818,149	12.04	248,847	11.22	9,250	14.0
<i>Yüksekokul ve Fakülte Mezunu</i>	1,497,345	4.72	73,820	3.33	1,946	2.9
<i>Öğrenim Kurumu Bilinmeyen</i>	8,534	0.03	230	0.01	1	0.0

KAYNAK : 1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Tunceli, **DİE**.
1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, **DİE**.

Tunceli ilinde okuma-yazma bilen nüfus içinde bir öğrenim kurumundan mezun olanların oranı % 76.4, bir öğrenim kurumundan mezun olmadan okuma ve yazma bilenlerin oranı ise % 23.5'tir. 1990 Nüfus Sayımı istatistiklerine göre, bir öğrenim kurumundan mezun olanların % 69.45'ini ilkokul mezunları, % 13.55'ini ortaokul ve dengi okul mezunları, % 14'ünü lise ve dengi okul mezunları ve % 2.9'unu da yüksekokul ve fakülte mezunları oluşturmaktadır.

Tunceli ilindeki okullaşma oranlarının okul gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı Türkiye ve Doğu Anadolu Bölgesi ile karşılaştırmalı olarak Tablo 11'de yer almaktadır.

Okul gruplarına göre okullaşma oranlarına bakıldığında, Tunceli ilinde ilkokullar için bu oran % 70.22 ile Doğu Anadolu Bölgesi genelinin üzerinde olmakla birlikte, Türkiye genelinin altında kalmaktadır. Ortaokullar okullaşma oranı Tunceli ilinde % 56.59 ile bölge ve Türkiye genelinin üzerinde seyretmektedir. Liselerde ise, Tunceli ilinde %36.12 ile Doğu

TABLO 11: OKUL GRUPLARI VE CİNSİYETE GÖRE OKULLAŞMA ORANLARI (%) 1995-1996

	TÜRKİYE	DOĞU ANADOLU B.	TUNCELİ
İLKOKUL	89.03	68.00	70.22
-ERKEK	91.06	72.92	72.17
-KIZ	86.89	62.70	68.20
ORTAOKUL	53.14	33.77	56.59
-ERKEK	61.53	44.32	61.33
-KIZ	44.33	22.74	51.81
LİSE	38.72	25.84	36.12
-ERKEK	44.01	36.79	39.57
-KIZ	33.19	15.87	32.68
YÜKSEK ÖĞRETİM	22.87	10.95	1.90
-ERKEK	27.22	14.86	2.40
-KIZ	18.33	6.76	1.01

KAYNAK : *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-Tunceli, DİE.*

Anadolu Bölgesi genelinin üzerinde olan okullaşma oranının, Türkiye genelinin bir miktar altında kaldığı görülmektedir. Tunceli ilinde yüksek öğretimde okullaşma oranı % 1.90 gibi hayli düşük bir oran ile hem bölge hem de Türkiye genelinin altındadır. 1998 yılı verilerine göre, Tunceli ilinde faaliyet gösteren eğitim kurumları, bu kurumlarda çalışan öğretmen ve okuyan öğrenci sayıları Tablo 12’de verilmiştir.

TABLO 12: TUNCELİ İLİ EĞİTİM KURUMLARI, ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ SAYILARI (1998)

	OKUL	ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ
<i>Okul Öncesi</i>	11	40	464
<i>İlkokullar</i>	305	435*	13,380
<i>Liseler</i>	19	523**	3,031
TOPLAM	335	998	16,875

(*) 61 kişi Yd. Subay öğretmen.

(**) 150 kişi Yd. Subay öğretmen.

KAYNAK: *İl Planlama Müdürlüğü, Tunceli.*

İl Planlama Müdürlüğü'nce yürütülen Merkez ilçe, Mazgirt, Nazımiye, Ovacık ve Pülümür ilçelerinde birer yatılı ilköğretim bölge okulu projesi, bunların dışında Merkez ilçede 4 ve Ovacık ilçesinde de 2 ilköğretim okulu projesi devam etmektedir.

Tunceli ilinde, Fırat Üniversitesi bünyesinde, bir adet Meslek Yüksek Okulu eğitim vermektedir.

3.5 Sağlık

Yataklı ve yataksız olmak üzere iki kategoride ele alınan, tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerini yürütmek amacıyla kurulan sağlık kurumlarının, sosyal altyapının diğer kurumlarında olduğu gibi, Tunceli ilinde yeterli olduğunu söylemek son derece güçtür. İl, sağlık hizmetlerinin sunumu açısından hem bölge hem de Türkiye genelinin hayli gerisinde kalmıştır. İlde hizmet veren sağlık tesislerinin tümü kamuya ait olup personel sayısı ve araç-gereç donanımı bakımından günün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır.

Bugün itibariyle, il merkezinde yüz yataklı bir devlet hastanesi hizmet vermektedir. Bunun yanı sıra, 1990 yılında hizmete giren Sosyal Sigortalar Kurumu Dispanseri, 1993 yılında hastaneye dönüştürülmüştür. Halihazırda, sigortalı işçilerin sadece poliklinik işlemleri yapılabilmektedir. Ayrıca, Tunceli iline bağlı yedi ilçenin dördünde sağlık merkezi yataklı olarak hastalara hizmet vermektedir. İl merkezi, bağlı ilçeler ve köylerde ise toplam 19 adet sağlık ocağı bulunmaktadır. Diğer taraftan, Tunceli ve ilçelerinde 98 adet sağlık evinin hizmette olduğu tespit edilmiştir.

İlde özel olarak çalışan 3 diş hekimi, hem hastanelerde görevli hem de özel çalışan 1 dahiliye uzmanı, 1 kadın doğum uzmanı, 1 genel cerrah ve 1 çocuk hastalıkları uzmanı bulunmaktadır.

Tunceli ili yataklı tedavi kurumlarının 1997 yılı faaliyetleri ve hekim sayıları Tablo 13'te verilmiştir.

TABLO 13: TUNCELİ İLİ YATAKLI TEDAVİ KURUMLARININ YATAK VE HEKİM SAYILARI İLE FAALİYETLERİ (1997)

	1997
YATAK SAYISI	295
-Kadro	165
-Fiili	130
HEKİM SAYISI	21
-Uzman	4
-Pratisyen	17
POLİKLİNİK MUAYENE SAYISI	117.001
YATAN HASTA SAYISI	2,782
AMELİYAT SAYISI	464
-Büyük	160
-Orta	226
-Küçük	78
DOĞUM SAYISI	414
YATAK İŞGAL ORANI (%)	23.1

KAYNAK: *Yataklı Tedavi Kurumları İstatistik Yıllığı, 1997*, T.C. Sağlık Bakanlığı.

3.6 Tarımsal-Hayvansal Etkinlikler ve Ormancılık

3.6.1 Bitkisel Üretim

Doğu Anadolu Platosunun ortalarında yer alan ve toplam yüzölçümü 777,400 hektar olan Tunceli ilinin topoğrafik yapısının çok engebeli ve kullanılabılır arazinin küçük parçalar halinde ve fazla meyilli oluşu, bitkisel üretimin elverişli şartlarda yapılmasını engellemektedir. Bu nedenle ki, ilin özellikle kuzey yörelerinde hayvancılık en önemli ekonomik faaliyet olagelmıştır.

Tunceli ili arazisinin türlerine göre ilçeler bazında dağılımı Tablo 14'te verilmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi, Tunceli ili toplam arazisinin yaklaşık % 14'ünü tarım alanları oluşturmaktadır. Tarım alanlarının en fazla olduğu ilçeler ise, sırasıyla, Pertek, Mazgirt, ve

TABLO 14: TUNCELİ İLİ ARAZİSİNİN İLÇELER İTİBARIYLA DAĞILIMI

İLÇE ADI	Toplam	TARIM ALANI		KÜLTÜR DIŞI		ÇAYIR MERA		ORMAN-FUNDA.	
	Y. Ölçümü (ha)	Y. Ölçümü (ha)	Oran (%)	Y. Ölçümü (ha)	Oran (%)	Y. Ölçümü (ha)	Oran (%)	Y. Ölçümü (ha)	Oran (%)
Merkez	84,100	8,700	10.3	11,660	13.9	11,880	14.1	51,860	61.7
Çemişgezek	87,700	20,200	23.0	40,150	45.7	24,171	27.7	3,179	3.6
Hozat	80,400	7,200	8.9	24,370	30.4	20,224	25.1	28,606	35.6
Mazgirt	70,900	26,400	37.3	20,231	28.5	18,295	25.8	5,974	8.4
Nazımiye	55,300	4,800	8.7	8,386	15.2	14,700	26.6	27,414	49.5
Ovacık	153,800	8,180	5.4	49,080	31.9	48,651	31.6	47,889	31.1
Pertek	94,700	28,600	30.3	23,470	24.8	37,108	39.1	5,522	5.8
Pülümür	150,500	9,100	6	11,070	7.4	93,109	61.8	37,221	24.8
İL TOPLAMI	777,400	113,180	14.5	188,417	24.2	268,138	34.4	207,665	26.7

KAYNAK : Tarım İl Müdürlüğü, Tunceli.

Çemişgezek'tir. Kültür dışı arazinin en yoğun olduğu ilçe 49,080 ha ile Ovacıktır. Bu ilçenin ardından 40,150 ha ile Çemişgezek gelmektedir. Çayır ve meraların en fazla alan kapladığı ilçe 93,109 ha ile Pülümür'dür. Pülümür toplam arazisinin % 61.8'i çayır ve meralardan oluşmaktadır.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü etüt sonuçlarına göre, Tunceli ili *toplam sulanabilir arazi büyüklüğü* 98,438 hektardır. DSİ tarafından bu arazinin 16,980 hektarı etüt edilmiş ve 12,205 hektarının *sulamaya elverişli arazi*, 11,739 hektarının da *ekonomik olarak sulanabilir arazi* olduğu belirlenmiştir. İl genelinde gerçekleştirilen sulama çalışmaları Tablo 15'te özetlenmiştir.

TABLO 15: TUNCELİ İLİ ARAZİ SULAMALARI

	DSİ Sulamaları	KHGM Sulamaları	Halk Sulamaları	İL GENEL SULAMA TOPLAMI
Sulanan Arazi Büyüklüğü (ha)	11,739	11,250	2,812	25,081

KAYNAK : DSİ.

DSİ uygulama programı kapsamında yer alan Çemişgezek (5,622 ha) ve Akpazar (3,671 ha) projeleri, Pertek Kacarlar Göleti ve sulama projesi (391 ha) ve Ovacık (2,200 ha) sulama projeleri tamamlandığında 11,884 hektar alan daha sulu tarıma açılmış olacaktır.

Tunceli ili bitkisel üretim değerlerine ilişkin istatistiklere baktığımızda, yıllar itibariyle **tarla ürünleri** üretiminin ilk sırada yer aldığını görmekteyiz. Tarla ürünleri içinde tahıl üretimi ağırlıkta olup baklagiller ve yumru bitkiler daha sonra sıralanmaktadır. Endüstriyel bitki üretimi ise son sırada gelmektedir. 1997 yılı itibariyle 53,077 ton tarla ürünü elde edilmiş ve bunun 43,911 tonu tahıllardan, 3,886 tonu yumru bitkilerden, 3,024 tonu baklagillerden oluşmuştur. Endüstriyel bitki üretimi ise aynı yıl için 2,256 ton olarak gerçekleşmiştir.

Bitkisel üretim değeri içinde ikinci büyük pay sahibi **meyveler**dir. 1995-1997 döneminde meyve ürünleri üretiminde bir azalış dikkati çekmektedir. 1995 yılında 14,087 ton meyve üretilmişken, bu miktar 1996'da 13,578 tona, 1997'de de 13,190 tona gerilemiştir.

Tunceli ili bitkisel üretim değerleri içinde **sebzeler** son sırada bulunmaktadır. İncelenen dönem itibariyle sebze üretiminde artış gözlenmektedir. 1995'te 5,501 ton sebze üretilmişken, 1997 yılı üretimi 10,299 tona ulaşmıştır.

Tunceli ili bitkisel üretim değerleri 1995-1997 dönemi itibariyle Tablo 16'da verilmiştir.

Tunceli ili tarla ürünleri ekim alanı ve üretim miktarları ise Tablo 17'de yer almaktadır. 1995 yılında 43,021 hektar alanda ekim yapılmış ve 50,530 ton ürün elde edilmiştir. Elde edilen ürünler arasında 42,480 ton ile **tahıllar** ilk sırada yer almakta, 4,075 ton ile **baklagiller** onu izlemektedir. 1997 yılı istatistikleri incelendiğinde, ekim yapılan alanın bir miktar azalarak 41,582 hektara indiği, üretimin ise 53,077 ton düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

TABLO 16: TUNCELİ İLİ BİTKİSEL ÜRETİM DEĞERLERİ (1995-1997)

ÜRÜNLER	1995		1996		1997	
	Üretim Miktarı (Ton)	Değer (Milyon TL.)	Üretim Miktarı (Ton)	Değer (Milyon TL.)	Üretim Miktarı (Ton)	Değer (Milyon TL.)
Tarla ürünleri	50,530	474,855	48,137	839,454	53,077	1,488,309
<i>Tahıllar</i>	42,480	288,188	40,433	539,500	43,911	968,450
<i>Baklagiller</i>	4,075	133,812	3,428	223,550	3,024	306,204
<i>Endüstriyel Bitkiler</i>	1,223	3,058	1,533	6,745	2,256	25,443
<i>Yumru bitkiler</i>	2,752	49,797	2,743	69,659	3,886	188,212
Sebzeler	5,501	78,405	4,124	101,388	10,299	311,315
<i>Yaprağı yenen</i>	-	-	4	400	18	1,422
<i>Baklagil sebzeler</i>	257	5,585	229	9,790	274	15,276
<i>Meyvesi yenen</i>	4,878	64,955	3,572	81,267	8,408	232,888
<i>Soğ. yum. ve kök sebzeler</i>	366	7,865	319	9,931	1,599	61,729
Meyveler	14,087	556,147	13,578	897,404	13,190	1,289,287
<i>Yumuşak çekirdekli</i>	5,352	115,775	5,301	216,641	4,560	234,615
<i>Taş çekirdekli</i>	1,832	44,674	1,665	70,525	1,770	103,839
<i>Sert Kabuklular</i>	3,798	290,410	3,744	423,138	4,021	653,702
<i>Üzümsü Meyveler</i>	3,105	105,288	2,868	187,100	2,839	297,131
TOPLAM	70,118	1,109,407	65,839	1,838,246	76,566	3,088,911

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1995,1996,1997, DİE.

TABLO 17: TUNCELİ İLİ TARLA ÜRÜNLERİ EKİM ALANI VE ÜRETİM MİKTARI (1995-1997)

ÜRÜNLER	1995		1996		1997	
	Ekilen alan (ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (ha)	Üretim (Ton)
Tahıllar	38,257	42,480	36,277	40,433	37,854	43,911
<i>Buğday</i>	28,610	31,039	27,037	29,557	28,663	31,995
<i>Arpa</i>	9,647	11,441	9,240	10,876	9,191	11,916
Baklagiller	4,451	4,075	3,728	3,428	3,432	3,024
<i>Bezelye</i>	90	90	-	-	78	82
<i>Nohut</i>	2,719	3,293	2,286	2,621	2,115	2,276
<i>Fasulye</i>	510	545	493	579	487	536
<i>Mercimek (y)</i>	-	-	20	20	-	-
<i>Mercimek (k)</i>	165	123	128	96	9	7
<i>Fiğ</i>	730	-	786	100	734	114
<i>Burçak</i>	200	-	-	-	-	-
<i>Diğerleri</i>	37	24	15	12	9	9
Endüstriyel bitk	43	1,223	69	1,533	67	2,256
<i>Şeker pancarı</i>	43	1,223	69	1,533	67	2,256
Yumru bitkiler	270	2,752	251	2,743	229	3,886
<i>Soğan (kuru)</i>	131	1,181	136	1,381	123	1,364
<i>Sarımsak (kuru)</i>	12	85	1	7	-	-
<i>Patates</i>	127	1,486	114	1,355	106	2,522
TOPLAM	43,021	50,530	40,325	48,137	41,582	53,077

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1995,1996,1997, DİE.

Bitkisel üretim içinde yer alan bir başka grup meyveciliktir. Tunceli ili meyve ürünleri üretiminde **yumuşak çekirdekli** ilk sıradadır. 1995 yılında, toplam 190,848 ağaçta 5,352 ton yumuşak çekirdekli meyve (armut, ayva, elma, muşmula) üretilmiştir. Ağaç sayısı bakımından birinci sırada bulunan **sert kabuklu meyveler** (243,630 ağaç), üretim bakımından 3,798 ton ile 1995 yılında ikinci sırada yer almıştır. 1997 yılı istatistikleri itibariyle, Tunceli ili meyve üretiminde 4,560 ton ile yumuşak çekirdekli meyveler yine ilk sıradadır. Yumuşak çekirdekli meyvelerden armut üretimi, 1,762 ton ile ön plana çıkmaktadır. 1997 yılında, sert kabuklu meyveler 227,685 ağaç ve 4,021 ton ile üretim sıralamasında yine ikinci olmuştur. Tunceli ili meyve ürünleri üretiminde, incelenen dönem itibariyle, taş çekirdekli son sırada yer almaktadır.

Tunceli ili meyve ürünleri üretimi ve ağaç sayısının 1995-1997 dönemi itibariyle izlenmiş olduğu seyir Tablo 18'de verilmektedir.

Tunceli'de sebze yetiştiriciliğine ilişkin veriler ise Tablo 19'da özetlenmiştir. 1995 yılı Tunceli sebze ürünleri üretimi 5,501 ton olup bunun % 88.6'sı (4,878 ton) **meyvesi yenen sebzelerden**, 366 tonu *soğansısı, yumru ve kök sebzelerden*, 257 tonu da *baklagil sebzelerden* meydana gelmektedir. Sebze ürünleri üretimi 1996 yılında 4,124 tona inmesine karşın, üretim 1997 yılında tekrar artış göstererek 10,299 tona ulaşmıştır.

1997 yılı üretiminin yaklaşık % 82'si (8,408 ton) meyvesi yenen sebzelerden oluşmuş; meyvesi yenen sebzeler arasında da en çok üretimi yapılanlar, 2,970 ton ile karpuz, 2,298 ton ile kavun ve 1,665 ton ile de domates olmuştur. 1997 yılında soğansısı, yumru ve kök sebze üretimi 1,599 tona ulaşırken, baklagil sebzeler üretimi 274 ton olarak kayıtlara girmiştir.

TABLO 18: TUNCELİ İLİ MEYVE ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE AĞAÇ SAYISININ GELİŞİMİ (1995-1997)

ÜRÜNLER	1995		1996		1997	
	Üretim (Ton)	Ağaç S. (Adet)	Üretim (Ton)	Ağaç S. (Adet)	Üretim (Ton)	Ağaç S. (Adet)
Yumuşak çekirdekli	5,352	190,848	5,301	189,533	4,560	185,300
<i>Armut</i>	2,290	97,938	2,312	97,423	1,762	96,555
<i>Ayva</i>	242	15,060	234	14,860	208	14,010
<i>Elma</i>	2,820	77,600	2,755	77,000	2,588	74,505
<i>Muşmula</i>		250		250	2	230
Taş çekirdekli	1,832	103,850	1,665	101,735	1,770	101,175
<i>Erik</i>	389	21,600	358	21,250	324	20,320
<i>Kayısı</i>	536	29,220	455	28,865	553	28,650
<i>Zerdali</i>	125	7,400	106	7,270	125	6,070
<i>Kiraz</i>	450	23,940	432	23,445	414	23,380
<i>Şeftali</i>	80	5,610	67	5,130	72	5,030
<i>Vişne</i>	252	16,080	247	15,775	282	17,725
Sert kabuklu	3,798	243,630	3,744	239,095	4,021	227,685
<i>Antep fıstığı</i>	11	16,700	11	16,235	21	14,255
<i>Ceviz</i>	2,030	86,690	2,035	84,980	2,372	84,510
<i>Badem</i>	1,757	140,240	1,698	137,880	1,628	128,920
Üzüm	3,105	94,780	2,868	94,005	2,839	90,395
<i>Dut</i>	1,354	94,675	1,367	93,915	1,238	90,300
<i>Nar</i>	1	105	1	90	1	95
<i>Üzüm</i>	1,750	328	1,500	328	1,600	323
TOPLAM	14,087	633,108	13,578	624,368	13,190	604,555

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1995,1996,1997, DİE.

TABLO 19: TUNCELİ İLİ SEBZE ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ (1995-1997) (TON)

ÜRÜN ADI	1995	1996	1997
YAPRAĞI YENEN SEBZELER	-	4	18
<i>Marul (göbekli)</i>	-	-	3
<i>Marul (kıvrıklık)</i>	-	-	11
<i>Nane</i>	-	-	1
<i>Maydanoz</i>	-	4	3
BAKLAGİL SEBZELERİ	257	229	274
<i>Fasulye</i>	257	229	274
MEYVESİ YENEN SEBZELER	4,878	3,572	8,408
<i>Balkabağı</i>	22	39	71
<i>Kavun</i>	1,085	825	2,298
<i>Karpuz</i>	1,379	886	2,970
<i>Kabak (sakız)</i>	143	38	30
<i>Hıyar</i>	568	529	825
<i>Patlıcan</i>	147	151	240
<i>Domates</i>	1,272	811	1,665
<i>Biber (dolmalık)</i>	141	139	156
<i>Biber (sivri)</i>	121	154	153
SOĞANSI, YUMRU VE KÖK SEBZELER	366	319	1,599
<i>Sarımsak (taze)</i>	10	-	3
<i>Soğan (taze)</i>	356	319	1,596
TOPLAM	5,501	4,124	10,299

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1995,1996,1997, DİE.

1997 yılı itibariyle, Tunceli ili tarımsal araç-gereç sayısı Tablo 20’de verilmiştir.

TABLO 20: TUNCELİ İLİ TARIMSAL ARAÇ VE GEREÇ SAYISI (1997)

Tarımsal Araç ve Gereç Adı	Miktar (Adet)	Tarımsal Araç ve Gereç Adı	Miktar (Adet)
Karasaban	2,047	Sırt pulverizatörü	153
Hayvan pulluğu	490	Sedyeli, motorlu pul., tozlayıcı kom. ato.	8
Kulaklı traktör pulluğu	522	Kuyruk milinden hareketli pulverizatör	5
Ark pulluğu	5	Yem kırma makinası	30
Diskli traktör pulluğu	5	Motorlu pulverizatör	20
Diskli anız pulluğu (vanvey)	2	Selektör	3
Kültivatör	456	Tozlayıcı	2
Merdane	15	Atomizör	4
Diskli ve diğer tırmıklar	10	Santrüfij pompa	7
Dişli tırmık	24	Motopomp (elektrik motorlu)	29
Karma tırmık	1	Hayvanla çekilen çayır biçme makinası	1
Ot tırmağı	55	Motopomp (termik motorlu)	40
Tahıl mibzeri	65	Derin kuyu pompa	11
Kombine tahıl mibzeri	26	Süt sağma makinası (seyyar)	14
Üniversal mibzer	1	Sapdöver	266
Kimyevi gübre dağıtıcısı	54	Tarım arabası (römork)	543
Orak makinası	191	Su tankeri (tarımda kullanılan)	16
Bıçer bağlar makinası	2	Döven	1,160
Harman makinası	156	Traktör	591
Tınav makinası	143		

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1997, **DİE**.

Tarımsal verimlilik artışı, kullanılan gübre miktarının bir fonksiyonu olduğundan, gübre kullanımıyla ilgili istatistikler, tarımsal gelişmişliğin analizine önemli ipuçları sunmaktadır. Ne yazık ki, bu veriler incelendiğinde, Tunceli ili için olumlu gelişmelerden söz etmek mümkün olamamaktadır. Tunceli ili, gübre kullanımı bakımından Türkiye’nin geri kalmış yörelerinin başında gelmektedir. 1997 yılı itibariyle Türkiye genelinde gübre kullanımı 9,165,789 ton olarak gerçekleşmişken, bu toplam içinde Tunceli’nin payı sadece % 0.033 olmuştur.

Yıllar itibariyle Tunceli ili gübre kullanımı Tablo 21’de verilmiştir.

TABLO 21: İL GÜBRE KULLANIMININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ (1995-1997) (TON)

KULLANILAN GÜBRE CİNSİ	1995	1996	1997
% 21 Azotlu	1,422	1,422	1,735
% 16-18 Fosforlu	1,445	1,445	1,373
% 48-52 Potash	1	1	-
TOPLAM	2,868	2,868	3,108

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1995,1996,1997, **DİE**.

3.6.2 Hayvancılık

Dağlık bir yöre olan Tunceli’de, il toprakları tarla tarımına pek elverişli olmadığından, asıl geçim kaynağı olarak hayvancılık ön plana çıkmıştır. Yörede ağırlıklı olarak mera hayvancılığı yapılmakta olup kültür hayvancılığı yok denecek boyutlardadır.

Ne var ki, il ekonomisinin temel dayanağını hayvancılık oluşturmakla birlikte, hayvancılık ilkel yöntemlerle yapılabilmektedir. Bu da ilin sosyo-ekonomik yönden arzu edilen seviyeye ulaşmamış olmasının bir uzantısı görünümündedir. Uzun süren kış aylarında hayvanlara yem temin etmek dahi son derece güç olmaktadır.

Tunceli’de çok eski tarihlerden itibaren ağırlıklı olarak kıl keçisi beslenmiştir. İl topraklarının engebeli ve meşelik olması, kıl keçisinin beslenmesinin ve yetiştirmesinin kolay oluşu, bu yönde bir tercihe neden olmuştur. Ancak, son yıllarda, kıl keçilerinin ormanları tahrip etmeleri nedeniyle beslenmelerinin teşvik edilmemesi ve hayvancılığın genelinde yaşanan sıkıntıların da etkisiyle, tüm hayvan varlığında olduğu gibi kıl keçileri sayısında da önemli azalmalar meydana gelmiştir. Bugün gelinen noktada, il hayvan varlığı içinde ilk sırayı koyunlar alırken, kıl keçileri ikinci sırada, sığırlar ise üçüncü sırada bulunmaktadır.

Tunceli ili hayvan varlığının yıllar itibariyle gelişimi ve 1997 yılı itibariyle Türkiye hayvan varlığı içindeki yeri Tablo 22’de verilmektedir. 1997 yılı itibariyle, Tunceli ili büyükbaş hayvan varlığı, Türkiye genelinin yaklaşık % 0.3’ünü oluşturmaktadır. Benzer karşılaştırmalar küçükbaş hayvan varlığı için % 0.6, tek tırnaklılar için % 0.4, kümes hayvanları için % 0.05 ve arı kovanı sayısı için de % 0.6’dır.

TABLO 22: TUNCELİ İLİ HAYVAN VARLIĞININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ (Adet)

HAYVAN CİNSİ	1995	1996	1997 (1)	TÜRKİYE (1997) (2)	(%) (1) / (2)
BÜYÜKBAŞ HAYVAN	44,760	42,840	42,440	11,185,000	0.3
- Sığır	44,760	42,840	42,440	11,185,000	
- Sığır Kültür	1,029	1,382	1,431	1,104,302	
- Sığır Kültür Melezi	5,861	5,282	6,690	3,025,719	
- Sığır Yerli	24,144	22,727	20,675	3,204,204	
- Dana Kültür	451	988	809	610,698	
- Dana Kültür Melezi	2,459	2,308	3,540	1,664,281	
- Dana Yerli	10,816	10,153	9,295	1,575,796	
KÜÇÜKBAŞ HAYVAN	268,040	239,560	247,970	37,999,000	0.6
- Koyun	192,530	182,070	184,620	30,238,000	
- Kıl Keçisi	75,510	57,490	63,350	7,761,000	
TEK TIRNAKLILAR	5,700	4,990	5,050	1,127,000	0.4
- At	1,960	1,710	1,550	345,000	
- Katır	1,440	1,220	1,070	142,000	
- Eşek	2,300	2,060	2,430	640,000	
KÜMES HAYVANLARI	97,048	87,060	94,240	175,223,380	0.05
- Tavuk	89,400	80,500	87,000	166,272,480	
- Hindi	5,302	4,310	6,200	5,327,500	
- Ördek	1,203	1,120	100	1,828,790	
- Kaz	1,143	1,130	940	1,794,610	
ARI KOVANI	22,095	21,320	25,461	4,002,302	0.6

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer), 1995, 1996, 1997, DİE.

Tunceli’de, 1997 yılı itibariyle *sığır* varlığının büyük bir bölümünü yerli ırklar oluşturmaktadır. Son yıllarda gerçekleştirilen doğal ve sunî tohumlama çalışmaları sonucunda, kültür ve melez ırkı hayvan sayısında artış kaydedilmeye başlanmıştır. 1993 yılı itibariyle yaklaşık 84,000 baş olan sığır sayısı, geçen süre zarfında yarı yarıya azalmış ve bugünkü seviyeye inmiştir.

Koyun varlığının çoğunluğunu ise Akkaraman ırkı teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra, az miktarda da olsa, Morkaraman ve İsevi ırkı koyunlar da yetiştirilmektedir. İlin çayır-mera ve yayla alanı yaklaşık 268,000 hektar olup otlatma kapasitesi 500,000 koyun civarındadır.

Koyunculuk genellikle göçer hayvancılık şeklinde yapılmaktadır. Her bir ailenin sürü büyüklüğü ise 400 baş civarındadır. Mevcut sorunlar nedeniyle, sığıcılık gibi, koyunculuk da büyük bir çöküntüye uğramış ve koyun varlığında önemli oranlarda azalmalar meydana gelmiştir.

İlde gerçekleştirilen **kümes hayvancılığı**, ekonomik bir güç olmaktan bir hayli uzaktır. Bugün için, ilde, broiler tavukçuluğu ve yumurta tavukçuluğu yapan bir işletme mevcut değildir. Tunceli'nin yumurta ihtiyacı büyük oranda il dışından karşılanmaktadır.

Tunceli'de 80'li yıllara gelinceye dek **arıcılık**, genellikle eski usul kovanlar ve geleneksel yöntemlerle geçimlik düzeyde sürdürülmekteydi. Daha sonraki yıllarda ise arıcılıkta hızlı bir gelişme sürecine girilmiştir. 1985'te 3,200 adet eski usul ve 7,700 adet de yeni usul olmak üzere toplam 10,900 adetten oluşan kovan varlığı, 1993 yılına gelindiğinde 962 adet eski usul ve 25,506 adet de yeni usul olmak üzere toplam 26,468'e ulaşmıştır. 1997 yılı sonu itibariyle ise bu sayı 25,461'dir.

Balıkçılık, Keban Baraj Gölü sahil kesimini önemli bir gelir kaynağı durumundadır. 19,600 hektarlık bir alanda balık avcılığı yapılmakta olup ilde 3 adet su ürünleri kooperatifi faaliyettedir. Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerinde bulunan bu kooperatifler, Keban Baraj Gölünün il sınırları içinde kalan av sahalarını kiralamak suretiyle avcılık yapmaktadırlar. Diğer taraftan, il doğal su kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen, su ürünleri üretimi yok denecek kadar azdır.

Yıllar itibariyle Tunceli ilinde sağılan ve kesilen hayvan sayıları Tablo 23'te verilmiştir.

Yıllar itibariyle sağılan hayvan sayısı içinde ilk sırayı koyunlar almaktadır. 1997'de sağılan 177,167 baş hayvan içinde koyunların sayısı 120,090, kıl keçilerinin sayısı ise 34,824'tür. Kesilen hayvan sayısı içinde de ağırlık yine koyundadır. 1997 yılı itibariyle Tunceli ilinde 23,860 baş hayvan kesilmiş olup bunun 10,578'i koyun, 10,400'ü de kıl keçisidir. Sığırlar ise 2,882 adet ile üçüncü sırada yer almaktadır.

**TABLO 23: YILLAR İTİBARIYLA TUNCELİ İLİ SAĞILAN VE KESİLEN HAYVAN SAYILARI
(Baş)**

	1995	1996	1997
SAĞILAN HAYVAN SAYISI	168,950	150,730	177,167
-Koyun	103,240	100,190	120,090
-Kıl Keçisi	43,190	28,890	34,824
-İnek	22,520	21,650	22,253
KESİLEN HAYVAN SAYISI	22,920	25,060	23,860
-Koyun	10,880	9,340	10,578
-Kıl Keçisi	8,240	12,410	10,400
-Sığır	3,800	3,310	2,882

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer), 1995,1996,1997, **DİE**.

Tunceli ili hayvansal ürünler üretimine ilişkin veriler de Tablo 24’te özetlenmiştir.

TABLO 24: YILLAR İTİBARIYLA TUNCELİ İLİ HAYVANSAL ÜRÜNLER ÜRETİMİ (Ton)

ÜRÜN ADI	1995	1996	1997
Süt	42,320	41,450	45,531
Et	845	465	636
Deri (adet)	25,220	27,550	26,246
Yapağı	260	245	249
Kıl	40	29	33
Yumurta *	519	453	563
Bal	519	467	484
Balmumu	11	9	14

(*) 16,000 adet yumurta 1 ton kabul edilmiştir.

KAYNAK : Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer), 1995,1996,1997, **DİE**.

İncelenen üç yıllık dönem itibariyle, Tunceli ili hayvansal ürünler üretiminde belirgin bir artış göze batmamaktadır. Hayvancılığın içinde bulunduğu güç koşulların en bariz göstergesi olarak, et üretimindeki düşüş dikkat çekmektedir. 1995 yılında 845 ton olan et üretimi, yaklaşık olarak % 45 azalışla 1996’da 465 tona gerilemiş, 1997 yılında ise bir miktar artış kaydederek 636 ton olarak gerçekleşmiştir.

3.6.3 Ormancılık

Tunceli toprakları, Doğu Anadolu orman kuşağı içinde kalmaktadır. Ancak, yüzlerce yıl süren denetimsiz yararlanma bölge ormanlarını büyük ölçüde yok etmiştir. İlin kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yüksek ve düzenli sıralar oluşturan Munzur Dağlarıyla bu sıranın devamı konumunda olan ve Pülümür'ün doğusunu tümüyle kaplayan Bağırpaşa Dağı, bitki örtüsü bakımından zengin değildir. Bu sıraların dorukları yılın büyük bölümünde kar altındadır ve genellikle çıplaktır. Eteklere inildiğinde, vadi tabanlarına doğru yoğunlaşmak üzere, meşe ve ardıcın egemen olduğu orman topluluklarına rastlanmaktadır. Tunceli'nin asıl ormanları, Munzurlar'dan güneye doğru alçalan, orta ve güney kesimlerdeki. Buralarda, orta yükseklikte ve genellikle tek tek yükselen dağlarla bu dağları birbirinden ayıran sırtlar, meşe ormanlarıyla kaplıdır.

Toplam yüzölçümü 7,774 km² olan Tunceli'nin 207,665 hektarlık bir alanı ormanlarca kaplanmış durumdadır. Bu toplam arazinin yaklaşık % 27'sine tekabül etmektedir. Buna ilaveten, il topraklarında 51,000 hektara yakın fundalık vardır. Orman varlığı bakımından komşu illerle mukayese edildiğinde, Tunceli ili öne çıkmaktadır.

Tunceli ili ormanlarının % 97'si baltalık vasfında olup % 3'ü de korudur. Korular, karaçam, sarıçam ve ardıc gibi ibrelilere meşe, kavak ve huş gibi yapraklı ağaçlardan; baltalıklar ise meşenin egemen olduğu yapraklılardan oluşmaktadır.

İl orman varlığı Tablo 25'te verilmektedir.

Tunceli iline bağlı toplam 372 köyün 233'ü orman içinde yer almaktadır. 93 köy ise orman kenarında kurulmuş durumdadır. Orman kenarında yaşayan orman köylüsünün geçimi hayvancılığa dayalı bir özellik arz etmektedir. Tunceli yöresinde arazinin dağlık ve engebeli olması nedeniyle, beslenen hayvan türü de, zorunlu olarak, ormanlara büyük zararı dokunan kıl keçisi olmuştur. Mevcut orman alanlarının daha fazla tahrip olmasını önlemek ve gelişmesini sağlamak amacıyla, bu yörelerde ormana zarar vermeyen hayvan türlerinin beslenmesini teşvik etmek ve ahır hayvancılığına yönelmek kritik önem taşımaktadır.

TABLO 25: TUNCELİ İLİ ORMAN VARLIĞI

ALAN TÜRÜ	ALAN BÜYÜKLÜĞÜ (Ha)
ORMAN ALANLARI	207,655
<i>Koru Ormanı</i>	<i>6,328</i>
<i>Meşe Koru Ormanı</i>	<i>4,275</i>
<i>Meşe Bozuk Koru Ormanı</i>	<i>2,053</i>
<i>Verimli Baltalık Orman</i>	<i>119,547</i>
<i>Bozuk Baltalık Orman</i>	<i>81,780</i>
ORMANSIZ ALAN	550,320

KAYNAK : T.C. Orman Bakanlığı.

Orman Amenejman Plan verilerine göre, Tunceli ili ormanlarının yıllık yakacak odun üretim kapasitesi 70-80 bin ster dolaylarındadır. Fakat olağanüstü durumlar nedeniyle, bazı yıllar ya hiç üretim yapılamamış ya da planlanan miktarın çok altında kalınmıştır. Yıllar itibariyle Tunceli ili orman ürünleri üretimi Tablo 26’da verilmiştir.

TABLO 26: YILLAR İTİBARIYLA İL ORMAN ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ (1995-1998)

YILLAR	ÜRETİM CİNSİ	ÜRETİM MİKTARI (Ster)
1995	Yakacak odun	-
1996	“	1,500
1997	“	20,525
1998	“	8,165

KAYNAK : T.C. Orman Bakanlığı.

Tunceli ili orman varlığının yaklaşık % 97’si baltalık ormanlardan oluşmaktadır. Baltalık emvalin ancak % 7-8’i odun sanayiinde kullanılabilecek vasıftadır. Plan verileri dahilinde, normal koşullarda elde edilebilecek 70-80 bin ster odunun, orman sanayiinde kullanılabilecek bölümü 6-7 bin m³’ü geçmeyecektir. Koruluktan oluşan 6,328 ha büyüklükteki orman alanlarının, % 51’ine tekabül eden 3,263 ha’ı Munzur Vadisi Millî Parkı hudutları dahilinde kalmaktadır. Buradaki orman varlığından orman ürünü elde etmek yasal olarak mümkün değildir. Bu itibarla, orman ürünleri sanayiinde hammadde katkısı sağlayabilecek orman alanı 3,065 ha ile sınırlı kalmaktadır. Diğer bir ifade ile, baltalık ve koru ormanlardan elde edilebilecek hammadde miktarı da 7,500-8,000 m³ civarında olacaktır .

Tunceli’de orman alanlarında yükseltinin fazla oluşu, yazların kısa ve serin geçmesine neden olmaktadır. Bağlı nemin yüksekliği de orman-altı ölü örtünün kurumasını önlemekte ve il ormanlarının yangınlara karşı duyarlılığını büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır.

3.7 Madencilik

Tunceli ilinin yeraltı kaynakları bakımından fakir olduğu söylenemez. MTA tarafından yapılan çalışmalarda, ilde, bakır, krom, manganez, asbest ve tuz yatakları tespit edilmiştir. Bakır, Merkez ve Ovacık ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Pülümür’ün Balpayam bucağı çevresinde krom ve manganez yatakları bulunmaktadır. Diğer taraftan, Tunceli’de zengin tuz yatakları da mevcuttur. Bunların başlıcaları, Pülümür’deki Ağa, Göneli ve Hıvır tuzlalarıdır.

MTA Genel Müdürlüğü verilerine göre, Tunceli ilinin bilinen maden ve mineral kaynakları Tablo 27’de yer almaktadır.

TABLO 27: TUNCELİ İLİ MADEN VE MİNERAL KAYNAKLARI

MADEN CİNSİ	BULUNDUĞU YER	REZERV (TON)	KALİTE/TENÖR
<i>Asbest</i>	<i>Nazımiye-Kertepe</i>	<i>Zuhur</i>	-
<i>Bakır</i>	<i>Ovacık (Mamlis, Kakbil)</i>	-	% 4,52 Cu
<i>Jips</i>	<i>Pardı Köyü</i>	<i>1.000.000 ton muhtemel</i>	-
<i>Krom</i>	<i>Pülümür- Bağderesi</i>	<i>16.000 ton muhtemel (işletildi)</i>	<i>% 43 Cr O</i>
<i>Krom</i>	<i>Resmezza Der-Zilezur yatağı</i>	<i>9.000 ton mümkün (işletildi)</i>	<i>% 43 Cr O</i>
<i>Krom</i>	<i>Ovacık (Çolaklar, Harmıkızılçayır, Berke)</i>	<i>2.500 ton görünür; 4.800 ton muhtemel (Geçmiş yıllarda 6.750 ton cevher üretilmiştir.)</i>	<i>% 42-54 Cr O</i>
<i>Kum-Çakıl</i>	<i>Merkez-Munzur, Pülümür Çayları</i>	<i>120.000 m³ muhtemel</i>	<i>Elenerek kullanılabilir</i>
<i>Kum-Çakıl</i>	<i>Çemişkezek-Togardere</i>	<i>10.000 m³ muhtemel</i>	<i>Elenerek kullanılabilir</i>
<i>Kum-Çakıl</i>	<i>Mazgirt-Lazlan, Göktepe Köyü</i>	<i>10.000 m³ muhtemel</i>	<i>Elenerek kullanılmaktadır</i>
<i>Kum-Çakıl</i>	<i>Ovacık-Çakmaklı Köyü</i>	<i>25.000 m³ muhtemel</i>	<i>Beton agregası olarak kullanılabilir</i>
<i>Kum-Çakıl</i>	<i>Pertek-Hozat Dere yatağı</i>	<i>40.000 m³</i>	<i>İnşaat agregası</i>
<i>Manganez</i>	<i>Pülümür-Seteri, Dest</i>	<i>1-2 ton</i>	<i>% 46 Mn</i>
<i>Tuğla-Kiremit Toprağı</i>	<i>Mazgirt ve Akpazar</i>	<i>24.000.000 ton muhtemel</i>	<i>Orta-iyi</i>

KAYNAK : MTA Genel Müdürlüğü.

Tunceli ilinde, maden arama konusunda 1958 yılından günümüze dek 14'ü MTA'ya ait olmak üzere toplam 781 adet müracaat yapılmıştır. Yakın zamana değin söz konusu maden işletmelerinden bir bölümü aktif halde iken, halihazırda herhangi bir maden üretim sahası faaliyet göstermemektedir. Halen geçerli müracaat sayısı ise 450'dir.

3.8 İmalât Sanayii

Tunceli, Türkiye'nin sanayileşmede en geri kalmış illerinden biridir. İl ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma, özellikle de hayvancılığa dayanmaktadır.

Tarımın, ticaret ve sanayinin gelişmesi engelleyen faktörlerden; ilin doğal yapısı, iklim koşullarının ağırlığı, ulaşım imkânlarının yeterli olmaması, tarımda düşük verimlilik, düşük gelir düzeyi ve sermaye yetersizliği ön plana çıkmaktadır. Tarım ve ticaret sektörlerinde arzu edilen boyutlarda faaliyet hacmine ulaşamaması, sanayi yatırımlarına aktarılacak birikimin sağlanmasını da engellemektedir.

1930'ların ikinci yarısına değin Tunceli, komşu illerle ulaşım bağlantılarını dahi tesis edememiş bir konumdaydı. Ancak bu yıllardan itibaren ki, Çemişgezek ve Pertek'i Elazığ'a, Pülümür'ü Erzincan'a bağlayan yolların yapımıyla, ilin bir bölümünün çevre illerle bağlantısı kurulabilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ilde hayvancılık kıl keçisi yetiştiriciliğine, bitkisel üretim de darı ekimine dayalıydı. 1950'li yıllarda Türkiye ekonomisinde görülen gelişmenin Tunceli iline yansımaları, darı ekiminin yerini buğdaya bırakması ve kıl keçisinin yanı sıra koyun da yetiştirilmeye başlanması biçiminde tezahür etmiştir. Ne var ki, tüm bu ürünlerin üretimi geçimlik düzeyin pek de ötesine geçememekteydi. Dolayısıyla, sözü edilen gelişmelerin sanayi için yeterli bir birikim sağlaması da beklenemezdi.

Bu ekonomik yapıyı değiştirmek amacıyla, Tunceli, 1968’de sanayileşmede birinci derecede öncelikli iller kapsamına alınmıştır. Fakat bu çaba da, ile yönelik özel kesim yatırımlarını teşvik etmede yeterli olamamıştır. Kamu kesimince, 1970’lerde ilde birkaç yatırım gerçekteşirilmıştir. Tarıma dayalı sanayi dalında yapılan bu yatırımlar, ilde bir imalât sanayii kurmaktan çok, tarımı geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle, ilde yem ve süt fabrikaları kurulmasına öncelik verilmiştir. Sümerbank strayhgarn halı ipliği fabrikasının yapımı ise 80’li yılların ortalarına rastlamıştır.

Tunceli’de 1999 yılı sonu itibariyle, 3 adet özel ve 2 adet de mahallî teşkilâtlar ve kamu+özel teşebbüs iştiraki olmak üzere toplam 5 adet imalât sanayii tesisi bulunmakta olup bunlardan TSEK’na ait olan kapalıdır. Bu tesisler, az da olsa, yörenin iktisadî-sosyal faaliyetlerine katkı sağlamaktadır. Söz konusu tesislere ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 28’de özetlenmiştir.

TABLO 28: TUNCELİ İLİ İMALÂT SANAYİİNDE FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLAR

TESİS ADI	Sektörü	K. Yeri	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam (fili)	Kuruluş Yılı	Statü
SÜMERBANK HOLDİNG A.Ő. PERTEK YÜN İPLİğİ İŞLETMESİ	Dokuma ve Giyim	Pertek	Yün ipliği Yün yıkama Yün boyama	960 ton/yıl 720 ton/yıl 600 ton/yıl	144	1983	Özel
FENİŐ YEM SANAYİİ A.Ő.	Gıda	Merkez	Karma yem	43,800 ton/y	20	1978	Özel
TUNGAŐ TUNCELİ GIDA SAN. A.Ő.	Gıda	Mazgirt	Ekmekl. Un Kepek + Anlz.	35,631 ton/y 8,908 ton/y	29	1986	K+Ö
TİMAŐ TUNCELİ İNŞAAT VE YAK. MADDELERİ SAN. TİC. A.Ő.	Pişmiş Kil Çimento	Merkez	Tuğla Kiremit	30,000,000 adet/yıl	43	1993	K+Ö
TSEK SÜT VE TEREYAğI FABR.	Gıda	Merkez	Süt ürünleri	7,500 ton/yıl	(Kapalı)		Özel

KAYNAK : Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Tunceli.

Organize Sanayi Bölgesi

İlin sanayileşme çabalarına büyük katkı sağlayacak **Tunceli Organize Sanayi Bölgesi** projesi, Tunceli OSB müteşebbis teşekkülü denetim ve sorumluluğunda devam etmektedir. Projenin % 1’i müteşebbis teşekkülü üyelerince (Tunceli Belediye Başkanlığı, İl Özel İdare

Müdürlüğü, Ticaret ve Sanayi Odası), kalan bölümü de Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca tahsis edilen krediden karşılanmaktadır.

1995 yılında ihale edilen etüt proje çalışmaları ile ilgili işler mart 1997'de tamamlanmıştır. OSB altyapı inşaatına nisan 1998'de başlanmış ve çalışmaların iki yılda tamamlanması öngörülmüştür. Altyapı inşaatının tamamlanmasını müteakip enerji nakil hattı ve diğer elektrik işleri, üstyapılar, güvenlik tesisi ve arıtma tesisi ayrı ayrı ihale edilmek suretiyle proje tamamlanmış olacaktır.

Küçük Sanayi Siteleri

İlde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca % 100 kredi desteği sağlanmak suretiyle 1985 yılında inşasına başlanılan 44 işyeri kapasiteli Küçük Sanayi Sitesi 1989 yılında tamamlanarak hizmete girmiştir. Sitede, daha ziyade, bakım-onarım ağırlıklı hizmet gören esnaf faaliyet göstermekte olup küçük çaplı imalâta yönelik işyerleri, Tunceli il merkezi ve ilçelerinde bulunmamaktadır.

Tunceli ilinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca kredi desteği sağlanan ve 1998 yılı yatırım programına alınan 3 adet proje bulunmaktadır. Bunlardan, 100 adet işyeri kapasitesine sahip II. Kısım Tunceli Merkez Küçük Sanayi Sitesi inşaatının ve 50'şer işyeri kapasiteli Çemişgezek ve Pertek Küçük Sanayi Siteleri inşaatlarının yapılabilmesi için Bakanlık elemanlarınca yer tespit çalışmaları yapılmış ve fakat henüz inşaat işleri ihale edilmemiştir.

3.9 Kamu Yatırım Harcamaları

Tunceli ilinde gerçekleştirilen kamu yatırım harcamalarının yıllar itibariyle izlemiş olduğu seyir, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Türkiye ile karşılaştırmalı olarak Tablo 29'da verilmektedir.

TABLO 29: 1992-1997 DÖNEMİ TUNCELİ İLİ KAMU YATIRIM HARCAMALARININ GELİŞİMİ
(1998 Yılı Fiyatlarıyla Milyon TL.)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Tunceli	347,079	1,710,200	1,285,567	2,283,385	4,481,239	6,142,462
K.Ö.Y.	295,809,991	220,484,566	123,350,611	173,425,188	249,761,427	276,646,892
TÜRKİYE	2,417,654,722	2,481,152,455	1,596,604,050	1,320,520,899	1,661,411,926	2,097,564,915

Not: Mahalli idarelerin yatırımları ve fonlar dahil değildir.

KAYNAK : İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT.

1997 yılında, 1998 yılı fiyatlarıyla, Tunceli iline yönelik 6,142,462 milyon TL. tutarında kamu yatırım harcaması yapılmış olup kişi başına düşen kamu yatırım harcaması tutarı 71,202,095 TL. olmuştur.

3.10 İlin Tarihçesi ve Turizm Potansiyeli

Çemişgezek ilçesine bağlı Sakyol (*eskiden* Pulur) köyü yakınlarında bir höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında elde edilen buluntular, yöreye Kalkolitik Çağ'da (İ.Ö. 5500-3500) yerleşildiğini göstermektedir. İ.Ö. 2000'lerde Tunceli yöresini de içine alan bölge İşuva adıyla anılmaktaydı. Bu sıralarda yöre halkı Hurrilerden oluşuyordu. İ.Ö. 14. yüzyıl başlarında İşuvalılar, Hititlerin Anadolu'daki yayılmasına karşı koyarak onlarla savaşmışlardır. Ama, aynı yüzyıl içinde yöre Hitit egemenliğine girmiştir. Asur kaynaklarından edinilen bilgilere göre, İ.Ö. 9. yüzyılda İşuva'da Muşkiler yaşamaktaydı. İ.Ö. 8. yüzyılda Urartulara bağlanan yöre, İ.Ö. 7. yüzyılda Medlerin eline geçmiştir. İ.Ö. 6. yüzyıl ortalarında Perslerin yönetimine giren bu topraklarda yaşayan halk, Ksenophanes'e göre Karduklardan, Heredotos'a göre ise Akilisenlerden oluşuyordu. Akilisenler, İ.Ö. 4. yüzyılda baskıcı Makedonya yönetimine karşı ayaklandı. Daha sonra Kappadokialılar ile Selevkoslar arasında el değiştiren yöre, İ.Ö. 1. yüzyılda bir süre II. Tigranes tarafından yönetildi. Roma Dönemi'nde Partlar'ın eline geçen, Bizans Dönemi'nde de uzun bir süre Sasaniler tarafından yönetilen yöre, 639'da bir süre için Arapların egemenliğine girdi. 11. yüzyıl başlarında Hozan adıyla anılan yöre, Bizans'ın Mesopotamia Theması'nın sınırları içindeydi. Türkmenlerin egemenliğine girdikten sonra Selçuklular, Mengücekler, Artuklular ve Anadolu Selçukluları arasına el değiştiren yöre, bu sırada Dersim adıyla anılmaya

başladı. 13. yüzyıl ortalarında Moğolların denetimine giren toprakların arasında yer alan Dersim, 14. yüzyıl ortalarında Eretna Beyliği'nin, aynı yüzyıl sonlarında da Erzincan yöneticisi Mutahharten'in egemenliğine girdi. Timur ordusu tarafından yağmalanan Dersim, ancak 1514'te Osmanlı topraklarına katıldı. Dersim yöresi 19. yüzyıl sonlarında Mamuretü'l-Aziz Vilayeti'ne bağlı bir sancak olarak yönetiliyordu. Kuzeydoğudaki Kuzican (*bugünkü* Pülümür) yöresi ise Erzurum vilayetinin Erzincan sancağına bağlıydı.

Cumhuriyet'ten sonra il yapılan Dersim, 1925'te ilçe yapılarak Elazığ'a bağlanmış; 1936'da yeniden il yapılarak adı Tunceli olarak değiştirilmiştir.

Tunceli ilinin turizm potansiyeline bir göz atılacak olursa; il, kara turizminin hemen her türüne imkân sağlayacak doğal yapıyı haizdir. Henüz fazlaca tahrip edilmemiş, bitki örtüsü bakımından zengin sayılabilecek bir tabiat ve kendine has bir kültür dikkati çekmektedir. Söz konusu zenginliklerin turizm sektörünün hizmetine kazandırılabilmesi halinde, hem yöre insanının hem de ülke ekonomisinin yararına işleyecek bir süreç başlatılmış olacaktır.

Tunceli ili, topoğrafik bakımdan sarp dağlardan ve derin akarsu vadilerinden oluşmuş bir doğal yapıya sahiptir. Arazinin % 70'i dağlardan, % 25'i platolardan ve geri kalan küçük bir bölümü de ova ve düzlüklerden oluşmakta ve bu dağların yaklaşık % 35'i meşe ormanları ile örtülü bulunmaktadır. İlde Munzur ve Pülümür çaylarının geçtiği vadilerin, turizm bakımından önemli cazibe merkezleri oldukları ifade edilmektedir. Her iki vadi de Millî Park olarak ilan edilmiş olup bu parklarda çok çeşitli av hayvanı yaşamaktadır. Diğer taraftan, Munzur çayı üzerinde dünyaca ünlü alabalık türlerinin yaşıyor olması, av turizmini teşvik edici bir özellik arz etmektedir.

Yine, Ovacık ilçesi Munzur dağlarının yılın altı ayında kar ile örtülü olması ve arazi yapısının kayak sporuna elverişliliği, kayak turizmine olan potansiyeli; ortalama yüksekliği 3,000 metreye varan Munzur, Mercan ve Karasu-Aras dağları gibi yüksek rakımlı dağların varlığı ise dağ turizmine olan potansiyeli ortaya koymaktadır. Bunlara ilaveten, yüksek

dağlardan doğarak Keban Baraj Gölüne dökülen ve debileri uygun Munzur, Pülümür ve Peri çayları gibi akarsuların varlığı, ilde rafting sporu yapılabilmesine imkân sağlamaktadır.

İlin turizm potansiyelini oluşturan varlıkları kısaca şu başlıklar altında toplanabilir:

Munzur Gözeleri

Munzur dağlarının güney eteklerinde irili ufaklı 40 göz halinde fişkırlarak çıkan soğuk sular, takriben 200 mt. aktıktan sonra ovada ırmak haline gelmektedirler. Munzur Gözeleri, eşine az rastlanan alabalıkları ile ün salan, görülmeye değer önemli bir mesire ve turizm merkezidir. Bu bölgenin özel projeler uygulanmak suretiyle yöre ve ülke ekonomisine kazandırılabilceği ifade edilmektedir. Diğer taraftan, kent çıkışından itibaren Ovacık vadisinin 20. km.'sinde kayalık ve derin bir vadinin içinde yer alan Halbori Gözeleri, Tunceli-Pülümür vadisinin yaklaşık 40. km.'sinde yer alan Zenginpınar Şelalesi ve Nazımıye Dereova Şelalesi gibi tabiat varlıklarının, uygulanacak projelerle iç ve dış turizme hizmet edebilecek cazip dinlenme merkezleri haline getirilmeleri mümkün gözükmektedir.

Millî park alanları ve av turizmi

Munzur, Mercan ve Pülümür vadileri, Millî park olarak ilan edilmiştir. Bitki örtüsü bakımından çok zengin ve doğal güzelliklere sahip bu yöreler, aynı zamanda, içinde barındırdıkları kurt, yaban domuzu, ayı, dağ keçisi, keklik, tavşan gibi av hayvanları sayesinde ilin av turizmi potansiyelini vurgulamaktadırlar.

Kayak turizmi

Ovacık ilçesinde kar kalınlığı yer yer 1,5-2,0 metreyi bulmakta ve uzun süre yerden kalkmamaktadır. Bu itibarla, ilçenin kuzeyinde yer alan Munzur dağlarının güney yamaçları ve ilçenin güneyindeki yüksek tepeler, kayak sporuna uygun bir potansiyel barındırmaktadır.

Su sporları turizmi

Tunceli il sınırları içinde akıp giden Munzur; Pülümür ve Peri suları, gerek debileri gerekse akış hızları itibariyle rafting ve kano gibi su sporları yapmaya elverişli gözükmektedir.

Dağcılık ve yayla turizmi

Tunceli, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en dağlık yörelerinden birisidir. Ortalama yüksekliği 3,000 mt.'yi geçen dağlar ve bunlar üzerinde yer alan kayalar, çeşitli bitki örtüleriyle dikkat çekmekte ve yayla turizmi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadırlar. Ayrıca, tespit yapılması halinde, turizm amaçlı olarak yapılabilecek dağcılık ve doğa yürüyüşleri için çok uygun sportif alanlar ve yürüyüş parkurları bulunması mümkün gözükmektedir.

Termal turizmi

Mazgirt ilçesine bağlı Dedebağ (Bağın) köyündeki kaplıca ve Nazımiye ilçesi Aşağı Doluca (Harik) köyündeki kaplıcaların, romatizmal hastalıklara bazı ortopedik tedavilere imkân sağladığı tespit edilmiştir. Ancak, söz konusu kaplıcaların modern tesislere kavuşturularak turizm sektörünün hizmetine alınmaları gerekmektedir.

1998 yılı sonu verilerine göre, Tunceli'de *turizm işletmesi belgesine* sahip 2 adet tesis 50 oda ve 100 yatak ile hizmet vermektedir. Diğer taraftan, ilde, 1997 yılı sonu itibariyle *belediye belgeli* 13 adet tesis 375 yatak kapasitesi ile hizmet vermekteydi.

3.11 Teşvik Durumu

Gelişme sürecinde bulunan ülkelerde yatırımların özendirilmesinde kullanılan teşviklerden en önemlisi *yatırım teşvik tedbirleridir*. Bölgeler ve/veya iller arasında ortaya çıkmış sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarını gidermek amacıyla, illere yönelik değişik yatırım teşvikleri (devlet yardımları) uygulanmaktadır. Yine bu çerçevede devlet, belirli sektörlerin ülke içinde gelişiminin temini amacıyla, gelişmesini istediği sektörlerle, diğer bir ifadeyle *özel önem taşıyan sektörlerle*, farklı teşvik tedbirleri (destek unsurları) sağlamaktadır.

Yatırımların özendirilmesinde uygulanabilecek devlet yardımları açısından Tunceli ili **I. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre** kapsamında yer almaktadır. 1992-1997 yılları arasında Tunceli iline verilen yatırım teşvik tedbirlerinin *sayı, yatırım tutarı ve istihdam durumu* bakımından Türkiye ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere (K.Ö.Y.) ile karşılaştırması Tablo 30’da verilmektedir.

TABLO 30: TUNCELİ İLİNE VERİLEN ÖZEL SEKTÖR YATIRIM TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE VE K.Ö.Y. İLE KARŞILAŞTIRILMASI (1992-1997) (Cari Fiyatlarla Milyon TL.)

YILLAR	TÜRKİYE			K.Ö.Y.			TUNCELİ		
	Belge Adedi	T. Yatırım Tutarı	İstihdam (kişi)	Belge Adedi	T. Yatırım Tutarı	İstihdam (kişi)	Belge Adedi	T. Yatırım Tutarı	İstihdam (kişi)
1992	1,554	51,392,528	116,025	222	7,385,767	19,609	1	4,728	12
1993	3,051	245,856,166	197,917	469	39,716,442	31,575	1	25,408	160
1994	1,394	214,031,636	90,859	215	33,086,289	16,454	1	6,135	80
1995	4,955	2,285,693,104	376,623	702	401,822,122	66,184	-	-	-
1996	5,024	2,116,004,356	271,605	799	319,205,891	47,264	-	-	-
1997	5,132	3,317,417,657	334,846	877	454,088,281	73,461	-	-	-

KAYNAK : İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT.

Tablo 30’da görüldüğü gibi, 1992-1997 yılları arasında Tunceli iline toplam 3 adet yatırım teşvik belgesi verilmiş olup bu sayı gerek K.Ö.Y. toplamıyla gerekse de Türkiye geneliyle mukayese dahi edilemeyecek boyuttadır. Bu üç belgenin sağlaması öngörülen istihdam imkânı ise sadece 252’dir.

3.12 Ticaret, Bankacılık ve Gelir Durumu

3.12.1 Ticaret

Tunceli ilinde, hayvan ve hayvansal ürünler ile tarım ürünleri ve küçük çaplı el sanatları ürünlerinin alım-satımı dışında fazlaca bir ticarî aktivitenin olduğu söylenemez. İlin doğal yapısından kaynaklanan olumsuzluklar ve iklim koşulları pazara yönelik üretim için uygun

koşullar arz etmediğinden, son derece güç ortamlarda gerçekleştirilen üretim de geçimlik düzeyi karşılamanın ötesine geçememektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bütünüyle kapalı, kendi kendine yeten bir ekonomiye sahip ilde, ticareten söz etmek de imkansızdı. Göçerlerce ve köylülerce üretilen ürün, yalnızca yerel tüketimin ihtiyacını karşılayabildiğinden, bunların pazarlanmaları da söz konusu olmuyordu. İlde gerçekleştirilen tüm ticarî faaliyet, çerçilerin ve kalaycı gibi zanaatkârların, yaylalara ve köylere gitmek suretiyle, ürün karşılığı köylünün ihtiyaçlarını karşılaması biçimindeydi. Yine bu yıllarda, ilin en önemli ticaret konusunu canlı hayvan, peynir, tereyağı gibi ürünler oluşturmuştur. Üretilen tereyağının bir bölümü Kemah ve Kemaliye'ye götürülüp satılır; hayvan ticareti ise daha çok Erzincan'la yapılırdı.

İl içi ticaretin asıl dinamiğini ildeki memurlarla askerî birlikler ve yatılı okullar oluşturmaktadır. Ayrıca, 1970'lerde başlayan kamu yatırımları (resmî yapılar, lojmanlar, vs.) ilde inşaat kesiminin gelişmesine yardımcı olmuştur. İlçelerin ticarî ilişkileri, ulaşım güçlükleri nedeniyle, Merkez ilçeden çok, çevre il ve ilçelerdedir.

Tunceli'de ticaretin gelişmesine yardımcı olabilmek amacıyla, il merkezine 42 km. mesafede, Tunceli-Elazığ karayolu üzerinde bir *köylü açık pazarı* kurulmuştur. Bu yerin seçiminde esas alına kriter, köylü üreticilerin mallarını en uygun koşullarda pazarlayabilmelerine imkân sağlamasıdır. Çeşitli sosyal tesisleri de bünyesinde barındıran bu pazarda, belirli günlerde ticarî faaliyetler sürdürülmektedir. Ayrıca, Tunceli'de bir adet de toptancı hali bulunmaktadır.

Tunceli'den diğer illere yönelik ticarete konu olan mallar arasında, soğan, patates, şeker pancarı, nohut, fasulye, mercimek gibi bitkisel ürünlerle, yağ, peynir gibi süt ürünleri ve bal bulunmaktadır. Bunlar dışında bazı meyve çeşitleri de sevk edilmektedir. Diğer illerden Tunceli'ye gönderilen ürünler arasında, çeşitli konfeksiyon ürünleri, ambalajlanmış gıda ürünleri, turfanda sebze ve meyve ilk sıralarda yer almaktadır. Bunların yanı sıra, tuğla ve

kiremit gibi bazı inşaat malzemeleri, dayanıklı tüketim malları ve bir bölüm sanayi ürünü de yine çevre illerden temin edilmektedir.

İlde, ekme, meyve-sebze gibi temel gıda maddeleriyle yakacak fiyatları belediyelerce tespit edilmektedir.

Tunceli'de uzun süredir ihtiyaç duyulan Ticaret ve Sanayi Odası 1991 yılı kasım ayında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın iznini müteakip kurulmuş ve 1992 yılında da faaliyete geçmiştir. İlde ticaret borsası bulunmamaktadır. 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu'na göre kurulan oda sayısı 6'dır. Bu odalara kayıtlı üye sayısı ise 2,750'dir. Esnaf odası bulunmayan Ovacık, Mazgirt ve Nazımiye ilçelerinde 1991 yılında birliğe bağlı ajanlıklar kurulmuştur. Bunların dışında, ilde 5 adet Esnaf ve Sanatkârlar Kefalet Kooperatifi bulunmakta olup bunlar, Tunceli, Pülümür, Pertek, Çemişgezek ve Hozat'tadır.

Tunceli'de, çeşitli konularda faaliyet gösteren 12 adet anonim şirket, 60 adet limited şirket ve ticarî bankalar bünyesinde yer alan 5 adet de sigorta acenteliği bulunmaktadır.

3.12.2 Bankacılık

Tunceli, Türkiye'de bankacılığın en az geliştiği iller arasında yer almaktadır. Uzun yıllar ilde faaliyet gösteren tek banka şubesi, Ziraat Bankası olmuştur.

1962'de Merkez ilçe ve tüm ilçelerde birer tane olmak üzere toplam 8 banka şubesi faaliyet göstermekteydi. Bunların tümü Ziraat Bankasına ait şubelerdi. 1970'te toplam banka şubesi sayısı, 3'ü Merkez ilçede olmak üzere (Ziraat Bankası, Halk Bankası ve İş Bankası şubeleri) toplam 10'a, 1974 yılında da 11'e yükselmiştir. 1982 yılına gelindiğinde, ilde, 6'sı Merkez ilçede, ikişer tanesi Çemişgezek, Pülümür ve birer tanesi de öbür ilçelerde olmak üzere, toplam banka şubesi sayısı 15'e yükselmiştir.

1999 yılı Aralık ayı itibariyle, Tunceli ili merkez ve ilçelerinde 6 değişik banka toplam 16 adet şubede faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu şubelerin 6 tanesi il merkezindedir.

1990 yılı itibariyle 89 milyar TL. düzeyinde bulunan toplam mevduat hacmi, 1990-1998 döneminde yaklaşık 184 kat artış kaydederek 1998 yılı sonunda 16,407 milyar TL. düzeyine ulaşmıştır. 1998 yılı itibariyle, banka mevduatı açısından Tunceli ilinin bölge illeri ve Türkiye geneli ile karşılaştırması Tablo 31’de verilmektedir.

TABLO 31: BANKA MEVDUATI AÇISINDAN İLİN BÖLGE İLLERİ VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI (1998)

İLLER	Toplam Banka Mevduatı (Milyar TL.)	Kişi Başına Düşen Banka Mevduatı (TL.)	Bölge Sıralaması	1998 Nüfusu *
TUNCELİ	16,407	202,445,585	1	81,044
ELAZIĞ	64,049	122,863,522	2	521,302
ERZİNCAN	27,345	98,545,512	3	277,486
MALATYA	73,671	88,474,883	4	832,677
İĞDIR	12,451	85,406,006	5	145,786
ARDAHAN	7,961	64,404,695	6	123,609
KARS	19,370	60,662,433	7	319,308
ERZURUM	46,883	53,462,465	8	876,933
BİNGÖL	10,165	43,660,901	9	232,817
AĞRI	15,362	32,660,785	10	470,350
VAN	25,305	32,337,666	11	782,524
MUŞ	8,848	20,614,425	12	429,214
HAKKARİ	4,604	20,281,224	13	227,008
BİTLİS	6,476	18,989,587	14	341,029
DOĞU ANADOLU	338,897	59,864,298		5,661,087
TÜRKİYE	21,792,195	341,377,571		63,836,048

(*) Tahmin.

NOT: Kıbrıs ve yabancı ülkeler mevduatı dahil edilmemiştir.

KAYNAK : *Bankalarımız 1998, Türkiye Bankalar Birliği*

Tablodan görüldüğü üzere, Tunceli ili Doğu Anadolu Bölgesi illeri arasında, kişi başına düşen mevduat sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Hiç şüphe yok ki, bu olgunun açıklanmasında, Tunceli’nin bölgenin en az nüfusa sahip ili olmasının rolü büyüktür.

1998 yılında Tunceli ili Bankacılık kesimince toplanan mevduatın türlerine göre dağılımı da Tablo 32’de verilmektedir.

TABLO 32: TUNCELİ İLİ TOPLAM BANKA MEVDUATININ TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI – 1998 (Milyar TL.)

MEVDUAT TÜRÜ	TUNCELİ	TÜRKİYE
<i>Tasarruf Mevduatı</i>	9,927	6,427,369
<i>Mevduat Sertifikası</i>	-	15
<i>Resmî Kuruluşlar Mevduatı</i>	1,622	364,966
<i>Ticari Kuruluşlar Mevduatı</i>	516	2,114,790
<i>Bankalar Mevduatı</i>	-	2,410,724
<i>Döviz Tevdiatı</i>	4,098	10,783,777
<i>Diğer Mevduat</i>	244	2,037,881
<i>Altın Depo Hesapları</i>	-	45,769
TOPLAM	16,407	24,185,291

KAYNAK : *Bankalarımız 1998, Türkiye Bankalar Birliği.*

Banka kredilerine bakıldığında ise, 1990 yılı itibariyle 25 milyar TL. düzeyinde gerçekleşmiş bulunan toplam kredi hacminin, 1998 yılı sonunda 4,061 milyar TL.’na ulaşmış olduğu görülmektedir. Bu toplamın 2,987 milyar TL. ihtisas kredilerinden 1,074 milyar TL. da ihtisas dışı kredilerden oluşmaktadır. Diğer taraftan, 1998 yılında Tunceli ili genelinde plase edilen kredilerin türlerine göre dağılımı da Tablo 33’te yer almaktadır.

TABLO 33: TUNCELİ İLİ TOPLAM KREDİ HACMİNİN TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI (1997– 1998) (Milyar TL.)

KREDİ TÜRÜ	TUNCELİ		TÜRKİYE	
	1997	1998	1997	1998
İHTİSAS KREDİLERİ	1,673	2,987	1,987,931	2,044,776
- <i>Tarım</i>	885	1,901	1,504,492	1,170,731
- <i>Gayri Menkul</i>	396	391	127,097	311,220
- <i>Mesleki</i>	327	530	140,062	211,324
- <i>Denizcilik</i>	-	-	13,259	21,491
- <i>Turizm</i>	-	-	15,958	25,789
- <i>Diğer</i>	65	165	187,063	304,221
İHTİSAS DIŞI KREDİLER	709	1,074	6,823,962	12,077,579
TOPLAM KREDİLER (*)	2,382	4,061	8,811,893	14,122,355

(*) İller Bankası’nın Belediyelere vermiş olduğu krediler, ihtisas dışı krediler toplamına ilave edilmiş olup il bazında dağılımı yapılmamıştır.

KAYNAK : *Bankalarımız 1997, 1998, Türkiye Bankalar Birliği.*

1998 yılında Tunceli ilinde faaliyet gösteren bankaların plase etmiş oldukları kredileri Doğu Anadolu Bölgesi illeri ile karşılaştırdığımızda, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

TABLO 34: BANKA KREDİLERİ AÇISINDAN İLİN BÖLGE İLLERİ VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI (1998)

İLLER	Toplam Banka Kredileri (Milyar TL.)	Kişi Başına Düşen Banka Kredileri (TL.)	Bölge Sıralaması	1998 Nüfusu *
KARS	20,132	63,048,843	1	319,308
İĞDIR	7,887	54,099,845	2	145,786
ERZİNCAN	14,430	52,002,624	3	277,486
TUNCELİ	4,061	50,108,583	4	81,044
MALATYA	37,132	44,593,522	5	832,677
ARDAHAN	5,440	44,009,740	6	123,609
ERZURUM	21,831	24,894,718	7	876,933
ELAZIĞ	12,632	24,231,635	8	521,302
VAN	9,277	11,855,227	9	782,524
MUŞ	5,036	11,733,075	10	429,214
BİTLİS	3,398	9,963,962	11	341,029
BİNGÖL	2,216	9,518,205	12	232,817
AĞRI	3,498	7,437,015	13	470,350
HAKKARİ	1,272	5,603,327	14	227,008
DOĞU ANADOLU B.	148,242	26,186,137		5,661,087
TÜRKİYE	12,457,143	195,142,766		63,836,048

(*) Tahmin.

NOT: Kıbrıs ve yabancı ülkeler mevduatı dahil edilmemiştir.

KAYNAK : *Bankalarımız 1998, Türkiye Bankalar Birliği*

Kişi başına düşen banka kredileri açısından yapılan değerlendirmede, Tunceli ili Doğu Anadolu Bölgesi illeri arasında kişi başına düşen 50,108,583 TL. tutarında kredi ile 4. sırada yer almaktadır.

3.12.3 Gelir

GSYİH

Yıllar itibariyle Tunceli ili Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına ilişkin veriler değerlendirildiğinde; *1987 yılı fiyatlarıyla*, 1990 yılında 72,221 milyon TL. düzeyinde bulunan il GSYİH'sının 1994 yılında 75,547 milyon TL.'na ulaştığı, ancak daha sonra azalış eğilimine girerek 1997 yılı itibariyle 61,077 milyon TL. düzeyine gerilediği görülmektedir. Sahip olunan bu büyüklükle, Tunceli'nin 1997 yılı Türkiye GSYİH'sı içindeki payı sadece % 0.1'dir. Öte yandan, *cari fiyatlarla* 1990'da 407,731 milyon TL olan GSYİH, 1994 yılında 4,207,984 milyon TL. ve 1997'de de 26,561,276 milyon TL. olarak kayıtlara girmiştir.

Tunceli ili GSYİH'sının yıllar itibariyle gelişimi (sabit ve cari fiyatlarla) Tablo 35'te yer almaktadır.

TABLO 35: TUNCELİ İLİ GSYİH'SININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ (1990-1997)

YILLAR	CARİ FİYATLARLA		SABİT FİYATLARLA	
	Değer (Milyon TL.)	Gelişme Hızı (%)	Değer (Milyon TL.)	Gelişme Hızı (%)
1990	407,731	-	72,221	-
1991	667,694	63.7	71,494	-1.0
1992	1,254,826	87.9	75,122	5.0
1993	2,205,079	75.7	74,203	-1.2
1994	4,207,984	90.8	75,547	1.8
1995	7,195,158	70.9	66,233	-12.3
1996	13,703,053	90.4	65,449	-1.1
1997	26,561,276	93.8	61,077	-6.6

KAYNAK : İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT.

Kişi Başına GSYİH

Kişi başına ifadelerle Tunceli ili GSYİH'sının zaman içinde izlemiş olduğu gelişime bakıldığında şu tespitler yapılabilmektedir: *1987 fiyatlarıyla*, 1990 yılında 536,764 TL. düzeyinde bulunan Tunceli ili kişi başına GSYİH'sı, 1994'te 653,170 TL.'na ulaşmış, daha sonraki yıl olan 1995'te 600,845 TL.'na gerilemiş ve 1997'de de 686,258 TL. olarak

gerçekleşmiştir. *Cari fiyatlarla* kişi başına GSYİH'da yaşanan gelişmeler de şöyle özetlenebilir: 1990 yılı itibariyle 3,030,350 TL. (1,150\$) olarak gerçekleşen kişi başına GSYİH, 1994'te 36,355,795 TL. (1,237 \$) ve 1997'de de 297,265,601 TL. (1,946 \$) olmuştur.

Tunceli ili kişi başına GSYİH'sı, Doğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye geneli ile karşılaştırmalı olarak Tablo 36'da verilmiştir.

TABLO 36: TUNCELİ İLİ KİŞİ BAŞINA GSYİH'SININ BÖLGE VE TÜRKİYE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRMASI - 1997 (Cari Fiyatlarla)

İLLER	KBGSYİH (TL.)	Gelişme Hızı (%)	KBGSYİH (\$)	Türkiye Sıralaması	Bölge Sıralaması
ELAZIĞ	355,878,880	92.3	2,329	39	1
ERZİNCAN	308,899,241	123.8	2,022	49	2
TUNCELİ	297,265,601	125.8	1,946	51	3
MALATYA	291,061,972	80.2	1,905	52	4
ERZURUM	202,137,243	83.7	1,323	66	5
İĞDIR	175,548,061	94.2	1,149	70	6
VAN	160,850,859	97.8	1,053	73	7
HAKKARİ	160,363,247	127.7	1,050	74	8
BİNGÖL	157,615,423	111.1	1,032	75	9
KARS	157,584,084	76.3	1,031	76	10
ARDAHAN	155,884,930	61.1	1,020	77	11
BİTLİS	155,629,371	134.6	1,019	78	12
MUŞ	116,578,138	118.6	763	79	13
AĞRI	113,678,048	108.9	744	80	14
DOĞU ANADOLU B.	206,168,054	96.5	1,350	-	-
TÜRKİYE	461,522,054	95.9	3,021	-	-

KAYNAK : DİE.

Tablo 36'da görüleceği üzere, 1997 yılı itibariyle, cari fiyatlarla Tunceli ili kişi başına GSYİH'sı 297,265,601 TL. (1,946 \$) tutarındaki büyüklüğüyle, Doğu Anadolu Bölgesi illeri arasında 3., Türkiye genelinde ise 51. sırada yer almaktadır. Tunceli ili kişi başına GSYİH'sının gelişme hızı ise, cari fiyatlarla, % 125.8'dir.

Tunceli ili GSYİH'sının yıllar itibariyle sektörlere göre dağılımı, *cari fiyatlarla*, Tablo 37'de verilmektedir.

TABLO 37: TUNCELİ İLİ GSYİH'SININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (1994-1997)
(Üretici Fiyatlarına Göre, Milyon TL.)

SEKTÖRLER	1994	1995	1996	1997
1. TARIM	1,483,045	2,729,474	4,439,454	7,176,605
a) Çiftçilik ve Hayvancılık	1,229,676	2,428,742	3,756,038	6,151,666
b) Ormancılık	228,401	246,577	579,974	827,837
c) Balıkçılık	24,968	54,155	103,442	197,102
2. SANAYİ	62,596	72,668	136,577	249,281
a) Madencilik ve Taşocakçılığı	142	259	-	-
b) İmalat Sanayii	18,068	36,200	61,815	133,932
c) Elektrik, Gaz, Su	44,386	36,209	74,762	115,349
3. İNŞAAT	129,762	188,322	774,700	1,779,111
4. TİCARET	196,689	394,334	720,162	1,424,657
a) Toptan ve Perakende Ticaret	120,813	251,584	439,507	782,110
b) Otel, lokanta hizmetleri	75,876	142,750	280,655	642,547
5. ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME	281,671	457,484	932,882	2,320,406
6. MALİ KURULUŞLAR	70,730	189,990	409,839	990,413
7. KONUT SAHİPLİĞİ	64,095	91,449	152,800	263,188
8. SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	19,131	34,020	61,564	109,909
9. (EKSİ) İZAFİ BANKA HİZMETLERİ	40,213	67,320	125,307	655,883
10. SEKTÖRLER TOPLAMI (1-9)	2,267,506	4,090,421	7,502,671	13,657,687
11. DEVLET HİZMETLERİ	1,922,542	3,075,930	6,140,453	12,788,322
12. KÂR AMACI OLM. ÖZ. HİZ. KURL.	-	-	-	-
13. ARA TOPLAMI (10+11+12)	4,190,048	7,166,351	13,643,124	26,446,009
14. İTHALAT VERGİSİ	14,936	28,807	59,929	115,267
15. GSYİH (13+14) (Alıcı fiyatlarıyla)	4,204,984	7,195,158	13,703,053	26,561,276

KAYNAK : DİE.

Yıllar itibariyle, *cari fiyatlarla* il GSYİH'nin sektörel dağılımına baktığımızda şu tespitleri yapabiliyoruz:

1994 yılında 4,204,984 milyon TL. olarak gerçekleşen il GSYİH'sı içinde en büyük sektör payı % 35.2 ile **tarım** kesimine aittir. 1994-1997 döneminde sektörel pay sıralamasında tarım ağırlığını ve de birinciliğini korumuştur. 1997 yılı itibariyle tarımın payı % 27 oranında gerçekleşmiştir. Tarım içindeki en büyük hisseyi ise çiftçilik ve hayvancılık almaktadır. Tarım kesiminin ardından ikinci büyük pay 1997 yılında % 8.7 ile **ulaştırma ve haberleşme** sektörüne aittir. Ulaştırma ve haberleşmenin ardından % 6.6 ile **inşaat** sektörü gelmektedir. **Sanayi** sektörünün payı ise 1997 yılı itibariyle sadece % 0.9'dur.

Tunceli ili GSYİH'sının, *sabit fiyatlarla*, yıllar itibariyle sergilemiş olduğu performans Tablo 38'de verilmektedir.

TABLO 38: TUNCELİ İLİ GSYİH'SININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (1994-1997)
(1987 Yılı Üretici Fiyatlarına Göre, Milyon TL.)

SEKTÖRLER	1994	1995	1996	1997
1. TARIM	39,078	33,661	30,553	27,708
a) Çiftçilik ve Hayvancılık	31,540	26,622	24,807	22,864
b) Ormancılık	6,865	6,294	5,169	4,313
c) Balıkçılık	674	745	577	531
2. SANAYİ	1,687	1,244	1,292	1,271
a) Madencilik ve Taşocakçılığı	6	5	-	-
b) İmalât Sanayii	435	478	512	566
c) Elektrik, Gaz, Su	1,246	761	780	705
3. İNŞAAT	3,265	2,352	4,480	2,724
4. TİCARET	5,063	5,270	5,377	5,727
a) Toptan ve Perakende Ticaret	3,188	3,508	3,569	3,754
b) Otel, lokanta hizmetleri	1,875	1,762	1,808	1,973
5. ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME	7,329	4,583	4,842	4,759
6. MALİ KURULUŞLAR	1,239	2,209	1,015	1,153
7. KONUT SAHİPLİĞİ	3,103	3,110	3,160	3,157
8. SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	390	340	331	338
9. (EKSİ) İZAFİ BANKA HİZMETLERİ	1,168	1,144	943	1,043
10. SEKTÖRLER TOPLAMI (1-9)	59,986	50,624	50,107	45,793
11. DEVLET HİZMETLERİ	15,283	15,222	14,736	14,633
12. KÂR AMACI OLM. ÖZ. HİZ. KURL.	-	-	-	-
13. ARA TOPLAMI (10+11+12)	75,269	65,846	64,843	60,426
14. İTHALAT VERGİSİ	277	387	606	651
15. GSYİH (13+14) (Alıcı fiyatlarıyla)	75,547	66,233	65,449	61,077

KAYNAK : DİE.

Sabit fiyatlarla 1997 yılı itibariyle 61,077 milyon TL. düzeyinde gerçekleşen Tunceli ili GSYİH'sı içinde sektörlerin paylarına bakıldığında, ilk sırada % 45.4 ile *tarımın* yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada % 9.3 ile *ticaret*, üçüncü sırada ise % 7.7 ile *ulaştırma ve haberleşme* bulunmaktadır. İl GSYİH'sı içinde *sanayi* sektörünün payı ise sadece % 2.1'dir.

Tunceli ili genel bütçe vergi gelirleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Türkiye geneli ile karşılaştırmalı olarak Tablo 39'da verilmektedir.

TABLO 39: TUNCELİ İLİ GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ (1997)

	1997 GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ (Cari Fiyatlarla)		1997 GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ (1998 Fiyatlarıyla)	
	TOPLAM (Milyon TL.)	Kişi Başına (TL.)	TOPLAM (Milyon TL.)	Kişi Başına (TL.)
Tunceli	1,619	18,767	2,646	30,675
K.Ö.Y.	437,074	19,276	714,396	31,507
TÜRKİYE	6,145,055	97,749	6,145,055	97,749

KAYNAK : İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT.

Tunceli ili 1997 yılı genel bütçe vergi gelirleri, 1998 fiyatlarıyla 2,646 milyon TL. olarak gerçekleşmiş; kişi başına ifadeyle ise 30,675 TL. olmuştur.

3.13 Yatırımlarda Devlet Yardımları

Ulusal ekonomilerin ayakta durabilmesi, yeni nesillere istihdam yaratılabilmesi, üretim, ihracat ve refah düzeyinin artırılabilmesi için yatırım yapılması zorunlu olurken, özellikle Devletin ekonomideki payının azaltılmasının her kesim tarafından kabul gördüğü bir dönemde, ihtiyaç duyulan sanayi yatırımlarının *özel sektör* tarafından gerçekleştirilmesi bir mecburiyet haline gelmektedir.

Yatırım; getirisi uzun vadede oluşan ve değişen ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik şartlar nedeniyle yüksek risk taşıyan bir faaliyettir. Söz konusu yüksek riski azaltmak ve müteşebbisleri ülkenin ihtiyaç duyduğu yatırımlara yönlendirebilmek için, gelişmiş ülkeler dahil tüm ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de yatırımların Devlet tarafından desteklenmesi kaçınılmaz bir mecburiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Gümrük Birliği, Dünya Ekonomisine Entegrasyon ve yabancı sermayenin Ülkemize çekilmesi gibi hususlar dikkate alındığında *Yatırımlarda Devlet Desteklerinin* önemi daha da artmaktadır.

Esasen, Avrupa Birliği üyesi ülkeler dahil, tüm ülkelerde bölgesel ve sektörel amaçlara yönelik olarak malî kaynakların imkan verdiği ölçüde;

- *Nakit destek ve hibeler,*
- *Vergisel destekler,*
- *Kredi destekleri,*
- *Sermayeye iştirak,*
- *Arazi-Arsa tahsisi,*
- *Eğitim, pazar araştırması ve AR-GE yardımları*

gibi devlet destekleri yaygın bir biçimde uygulanmaktadır. Ülkemizde yatırımlara uygulanan devlet yardımlarını;

a- Yatırımlarda Devlet Yardımları,

b- KOBİ (Küçük ve Orta Boy İşletmeler) Yatırımlarında Devlet Yardımları

olmak üzere iki farklı sistemde ele almak mümkündür. KOBİ Yatırımları ile ilgili Devlet Yardımları belli büyüklüğe kadar olan İmalât Sektörü yatırımlarını hedef alırken, *Teşvik Belgeli Sistem* çerçevesinde yürütülen ve genel anlamda *Yatırımlarda Devlet Yardımları* adı altında ifade edilen destekler, belli bir büyüklüğün üzerindeki her tür sektör yatırımını içermektedir.

a- Yatırımlarda Devlet Yardımları

Yatırımlarda Devlet Yardımları ile ilgili Mevzuat, 13 Ocak 1995 tarih ve 22170 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan “**26/12/1994 tarih ve 94/6411 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar"**, 10 Mart 1995 tarih ve 2223 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan **08/03/1995 tarih ve 95/6569 sayılı “Ek Karar”** ve 4 Nisan 1995 tarih ve 22248 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan “**95/2 Sayılı Hazine Müsteşarlığı Tebliği**” ile düzenlenmiştir. Ayrıca, söz konusu Mevzuatta 8 Aralık 1996 tarih ve 22841 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan **19/09/1996 tarih ve 96/8639 sayılı “Ek Karar”** ,19 Mart 1997 tarih ve 22938 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan **97/2 Sayılı Hazine Müsteşarlığı Tebliği** ve **YPK’nun 22 Temmuz 1997 tarih ve 97/41 Sayılı kararı, 6 Ağustos 1997 tarih ve 97/45**

Sayılı kararı ve 16 Ekim 1997 tarih ve 97/88 Sayılı kararı ile ihtiyaçtan doğan bazı değişiklikler yapılmıştır. Daha sonra, 23 Ocak 1998 tarih ve 23239 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan, **4325 No'lu Kanunla** Olağanüstü Hal Bölgesinde ve K.Ö.Y.'de istihdam yaratılması ve yatırımların teşvik edilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Daha sonra, 25 Mart 1998 tarih ve 23297 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan, **23/02/1998 tarih ve 98/10755 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar”** ile; 26/12/1994 tarih ve 94/6411 sayılı, 08/03/1995 tarih ve 95/6569 sayılı, 19/09/1996 tarih ve 96/8639 sayılı, 31/07/1997 tarih ve 97/9688 sayılı Kararlar yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kararın uygulanmasına ilişkin esas ve usuller, **06 Mayıs 1998 tarih ve 23334 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 98/1 Sayılı Hazine Müsteşarlığı tebliği** ile düzenlenmiştir. 98/10755 sayılı karar da 05.03.1999/23630 (Acil Destek) ve 25.04.1999/23676 sayılı Resmî Gazetelerde yayımlanan kararlarla değişikliğe uğramıştır. Son olarak da **23.06.1999 tarih ve 23734 Sayılı Resmî Gazetede “Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkındaki Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına İlişkin 99/1 No.lu Tebliğ”** yayımlanmıştır. Bu son tebliğle, bir önceki tebliğde bazı değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır.

En son haliyle destek unsurlarının uygulanması açısından;

1. **Gelişmiş Yörelere:** İstanbul ve Kocaeli il sınırları ile Ankara, İzmir, Bursa, Adana ve Antalya Büyükşehir Belediye sınırları dahil,
 2. **Normal Yörelere:** Gelişmiş Yörelere ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere dışında kalan iller,
 3. **Kalkınmada Öncelikli Yörelere:** Bakanlar Kurulu Kararı ile Kalkınmada Öncelikli Yörelere olarak belirlenen iller,
- olarak tespit edilmiştir.

Hazine Müsteşarlığı'ndan alınan **“Teşvik Belgesi”** kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar için, yatırım veya işletme dönemlerini kapsayan aşağıdaki destek unsurları uygulanmaktadır:

- **Gümrük vergisi ve Toplu Konut Fonu istisnası,**

- *Yatırım indirimi,*
- *Katma değer vergisi istisnası,*
- *Vergi, resim ve harç istisnası,*
- *Enerji desteği,*
- *Arsa tahsisi,*
- *Yatırımları Teşvik Fonu'ndan kredi tahsisi.*

Yukarıda sayılan destek unsurlarının ne şekilde uygulanacağı Hazine Müsteşarlığı'nca belirlenmektedir.

Destek Unsurlarından Yararlanma

Destek unsurlarından yararlanabilmek için esas ve usulleri Müsteşarlıkça belirlenecek *Yatırım Teşvik Belgesinin* temin edilmesi zorunludur. Yatırımın teşvik belgesine bağlanabilmesi için asgarî sabit yatırım tutarının kalkınmada öncelikli yörelerde gerçekleştirilecek yatırımlarda 50 milyar Türk Lirası, gelişmiş ve normal yörelerde 100 milyar Türk Lirası ve finansal kiralama şirketleri aracılığıyla yapılacak yatırımlarda aranacak asgarî sabit yatırım tutarının, bu miktarların % 25'i kadar olması gerekmektedir.

Serbest Bölgelerde yapılacak yatırımlar hariç, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Normal Yörelere ile Gelişmiş Yörelerde gerçekleştirilecek aşağıda belirtilen yatırımlar ve bu yörelerde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca belirlenen Organize Sanayi Bölgelerindeki yatırımlar, yukarıda sayılan destek unsurlarından yararlandırılabilir.

Gelişmiş Yörelerde gerçekleştirilecek yatırımlardan teşvik belgesine bağlanabilecek ve destek unsurlarından yararlandırılacak yatırımlar aşağıda verilmiştir.

- *Elektrik enerjisi üretimi yatırımları (otoprodüktör yatırımları dahil),*
- *Altyapı yatırımları,*
- *Yap-işlet ve/veya yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yapılacak yatırımlar,*

- *Ar-Ge, tasarım, yeni ürün ve model geliştirmeye yönelik yatırımlar,*
- *Çevre korumaya yönelik yatırımlar,*
- *Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu'nca belirlenen öncelikli teknoloji yatırımları,*
- *Elektronik sanayi yatırımları,*
- *Gemi ve yat inşa yatırımları,*
- *Tersane yatırımları (gemi inşa ve onarımını sağlayan tesisler),*
- *Teknopark, bilişim teknolojisi, eğitim, sağlık ve turizm yatırımları dahil olmak üzere Müsteşarlıkça belirlenecek diğer hizmet yatırımları,*
- *Mevcut yatırımın Kalkınmada Öncelikli Yörelere ile yurt dışına nakli sonucunda aynı mahalde gerçekleştirilmesi kaydıyla, Müsteşarlıkça uygun görülecek yatırımlar,*
- *Tevsi, modernizasyon, yenileme, kalite düzeltme, darboğaz giderme, entegrasyon ve tamamlama yatırımları,*
- *İleri teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden bir veya birden fazlasını içeren ve sabit yatırım tutarı 50 Milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerindeki komple yeni yatırımlardan Müsteşarlıkça uygun görülecek yatırımlar.*

Yatırımlara Sağlanan Destek Unsurları

Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası: Teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat (hammadde, aramalı ve işletme malzemeleri hariç) ithalatı yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu'ndan istisnadır. Teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizatın ithaline ilişkin işlemler, Gümrük Mevzuatı çerçevesinde gümrük idaresince yerine getirilir. Uygulamaya ilişkin usuller, Müsteşarlık ve Gümrük Müsteşarlığı'nca (Gümrükler Kontrol Genel Müdürlüğü) müştereken tespit edilir. Bu tebliğin uygulamasından doğacak ihtilaflar gümrük idarelerince doğrudan Müsteşarlığa iletilir.

Yatırım İndirimi: 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun Ek 3. maddesi hükmü uyarınca yatırım indirimi uygulaması açısından, teşvik belgesi kapsamında Gelişmiş Yörelere ile

Normal Yörelerde gerçekleştirilecek yatırımlar ile Küçük ve Orta Boy İşletmelerce gerçekleştirilecek yatırımlar Özel Önem Taşıyan Sektör yatırımdır.

Yatırım İndirimi, Özel Önem Taşıyan Sektörlerde yapılan yatırımlar ile, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde ve Organize Sanayi Bölgelerinde yapılacak yatırımlarda % 100 oranında, ülkemize uluslararası rekabet gücü kazandıracak, yüksek teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden en az ikisini içeren 250 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşan sınaî yatırımlarında ise % 200 oranında uygulanır.

Yatırım indirimi uygulaması yönünden yatırımcının Müsteşarlığa teşvik belgesi için müracaat tarihinden itibaren yapılan harcamalar dikkate alınır. 22/07/1998 tarihli ve 4369 sayılı Kanununun 54. maddesi ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununa eklenen geçici 50. madde çerçevesinde yatırım indirimi ile ilgili hükümden yararlanmayı teminen teşvik belgesi talep eden yatırımcıların, her yıl 15 nisan tarihine kadar Müsteşarlık evrak kayıtlarına girmiş olan müracaatları, bu madde çerçevesinde öncelikle değerlendirmeye alınır.

Katma Değer Vergisi İstisnası: 22/07/1998 tarihli ve 4369 sayılı Kanun gereğince, yatırım teşvik belgesini haiz yatırımcılara 01/08/1998 tarihinden itibaren belge kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve teslimleri Katma Değer Vergisinden istisnadır.

Vergi, Resim ve Harç İstisnası: 03/12/1988 tarihli ve 3505 sayılı Kanununun Geçici 2. maddesine göre yatırımcının, yatırımın tamamlanmasını müteakip 2 yıl içinde 10.000 ABD Doları tutarında ihracat yapacağına dair taahhütte bulunması kaydıyla;

- Şirket kuruluşu,
- Yatırım termin süresi içinde kalınmak kaydıyla, teşvik belgesinde öngörülen özkaynak tutarını geçmemek üzere sermaye tezyidi,
- Teşvik belgesinde öngörülen yabancı kaynak tutarını geçmemek üzere bir yıl ve daha uzun vadeli olarak yurt içinden ya da dışından sağlanacak yatırım kredileri,

- Teşvik belgeli yatırıma ilişkin gayrimenkul ve gayrimenkule müteferri aynî hakların aynî sermaye olarak konulması halinde bunların şirket adına tapuya tescil,

işlemleri ve bu işlemlerle ilgili olarak düzenlenecek kâğıtlar, 01/07/1964 tarihli ve 488 sayılı Kanuna göre Damga Vergisinden ve 2/7/1964 tarihli ve 492 sayılı Kanuna göre de harçlardan istisna edilir.

Enerji Desteği: İlgili mevzuatla belirlenen esas ve usuller çerçevesinde teşvik belgeli yatırımlara enerji desteği sağlanır.

Yatırımları Teşvik Fonu'ndan Kredi Tahsisi : Fon'dan, Yatırımlarda Devlet Yardımları ile ilgili mevzuat çerçevesinde Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge), Teknopark, Çevre Korumaya Yönelik Yatırımlar, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nca belirlenen Öncelikli Teknoloji Alanındaki Yatırımlar ve KOBİ Yatırımları ile Bölgesel Gelişmeye Yönelik Yatırımların desteklenmesi ve yönlendirilmesi amacıyla Müsteşarlıkça belirtilen kriterler çerçevesinde kredi tahsisi yapılabilir.

Ayrıca, Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde vergi teşvikleri uygulamak ve yatırımlara kamu arsa ve arazisi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmayı amaçlayan, 4325 No.lu Kanun kapsamında çeşitli teşvikler getirilmiştir.

Bu Kanunda geçen Olağanüstü Hal Bölgesi; 4325 No.lu Kanunun yürürlüğe girdiği 1 Şubat 1998 tarihinde, Olağanüstü Hal Bölgesi ve mücavir alanına dahil iller ile Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nca belirlenen fert başına GSYİH miktarları 1.500 ABD Doları veya daha az ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi – 0.5 ve daha düşük bulunan illerden Bakanlar Kurulunca tespit edilen; Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır, Kars, Ordu, Şanlıurfa ve Yozgat illerini kapsamaktadır.

Bu Kanun kapsamında getirilen teşvikler ise şöyledir:

Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası: 01.01.1998 tarihi ile 31.12.2000 tarihi arasında; Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamında sayılan illerde yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, bu illerdeki işyerlerinde fiilen ve sürekli olarak 10 ve daha fazla işçi çalıştırmaları şartıyla, münhasıran bu iş yerinden elde ettikleri kazançları işe başlama tarihinden itibaren yatırım dönemi dahil 5 vergilendirme dönemi gelir ve kurumlar vergisinden müstesnadır.

Çalışanlardan Kesilen Vergilerin Ertelenmesi: 31.12.2002 tarihine kadar uygulanmak üzere; Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamında sayılan illerde, 01.02.1998 tarihini izleyen aybaşından itibaren yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin bu illerdeki işyerlerinde çalıştırdıkları işçiler ile 01.02.1998 tarihinden önce işe başlamış olan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin 31.10.1997 tarihinden önce ilgili idareye vermiş oldukları en son 4 aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ilave olarak yeni işe aldıkları ve bu işyerlerinde fiilen çalıştırdıkları işçilerin, ücretlerinden kesilen ve beyan edilerek tahakkuk ettirilen gelir ve damga vergileri, beyanname verme süresini izleyen ikinci yılın aynı döneminde ödenir.

İşletmelerde Vergi, Resim, Harç İstisnası: 01.02.1998 tarihinden 31.12.2002 tarihine kadar uygulanmak üzere; Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamında sayılan illerde yapılacak teşvik belgeli yatırımlarla ilgili olarak;

- Arazi veya arsa tedariki ile ilgili olarak ivazlı veya ivazsız devir, temlik, kamulaştırma, satış vaadi sözleşmesi, intifa ve iştirak hakkı, alım, satım, kira, geri alma, geri verme, ifraz, tevhid, tescil, cins değişikliği, rehin ve ipotek tesis ve terkini, ıslah ve değişiklik işlemleri ile bu işlemler dolayısıyla düzenlenen kağıtlar,
- Kredi verilmesi ile ilgili işlemler, bu konuda düzenlenen kâğıtlar ve kredi işlemleri nedeniyle her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben alınan paralar

veraset ve intikal vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, emlâk vergisi ve harçlar ile 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununa göre alınan vergi, resim ve harçtan müstesnadır.

Sigorta Primi İşveren Payları: 31.12.2002 tarihine kadar uygulanmak üzere; Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamında sayılan illerde, 01.02.1998 tarihinden itibaren yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin bu illerdeki işyerlerinde çalıştırdıkları işçiler ile 01.02.1998 tarihinden önce işe başlamış olan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin 31.10.1997 tarihinden önce idareye vermiş oldukları en son 4 aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ilave olarak yeni işe aldıkları ve bu işyerlerinde fiilen çalıştırdıkları işçiler için, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 72. ve 73. maddeleri uyarınca prime esas kazançları üzerinden tahakkuk ettirilecek primlerin işveren hissesi Hazinece karşılanmaktadır.

Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi: 23 Ocak 1998 tarih ve 23239 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4325 Sayılı Kanunun 8'inci maddesiyle Kalkınmada Öncelikli Yörelere; organize sanayi bölgelerine öncelik verilmek üzere en az 10 kişilik istihdam öngören teşvik belgeli yatırımlar için gerçek ve tüzel kişilere, Hazineye ait arazi ve arsaların mülkiyeti bedelsiz olarak devredilebilir hükmü getirilmiştir. Bu maddenin uygulanması ile ilgili hükümler Maliye Bakanlığı'nca hazırlanacak bir yönetmelikle belirlenecektir.

Yatırımın Finansmanı

Teşvik belgesi kapsamındaki yatırımların finansmanında uygulanabilecek asgarî özkaynak oranları aşağıda belirtilmiştir;

- *Kalkınmada Öncelikli Yörelere yapılacak yatırımlarda* %20,
- *Normal ve Gelişmiş Yörelere yapılacak yatırımlarda* %40,
- *Ro-Ro taşımacılığı, havayolu kargo taşımacılığı yatırımları* %25,
- *Tersane, gemi inşa, yat inşa, gemi ithali ve uçak ithali yatırımları* %15,
- *Finansal kiralama şirketlerinin yapacağı kiralama yatırımları* %10.

Teşvik belgeli yatırımlar kapsamında dış kredi ve yurtiçinden döviz kredisi (iç kredi ile birlikte kullanılması dahil) temin edilmesi halinde, özkaynak oranları % 20'ye kadar indirilebilir. Ayrıca, ihraç edilmek üzere inşa edilen gemi ve yatlar (deniz araç ve gereçleri dahil) ile Müsteşarlıkça uygun görülen Yap-İşlet-Devret modeli çerçevesinde gerçekleştirilecek yatırımlarda bu sınırlara bağlı kalınmaz.

Yatırıma Fon kaynaklarından kredi desteğinin öngörülmesi halinde, bu kredi ile dış kredi yukarıda belirtilen % 80 limitlerini aşmamak üzere birlikte kullanılabilir. Yatırımların finansmanında; yeniden değerlendirme fonu, özkaynak olarak mütalaa edilmez.

Madencilik yatırımları (Görünür rezerve oturtulmuş istihraç yatırımları, maden istihracı ile beraber entegrasyon yatırımları ve maden aramaya yönelik yatırımlar dahil), kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanan destek unsurlarından yararlanmaktadır.

b- KOBİ Yatırımlarında Devlet Yardımları

Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Teşvik Belgeli olarak Devlet Yardımlarından yararlanmaları ilk kez, 16 Ekim 1996 tarih ve 22789 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan **19/9/1996 tarih ve 96/8615 sayılı “Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar”** ve 31 Ekim 1996 tarih ve 22803 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan **“96/3 sayılı Hazine Müsteşarlığı Tebliği”** ile sağlanmıştır. Daha sonra 7 Mart 1998 tarih ve 23279 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan **23/02/1998 tarih ve 98/10669 sayılı** Kararla KOBİ yatırımlarına ilişkin Devlet Yardımları yeniden düzenlenerek 96/8615 sayılı Karar yürürlükten kaldırılmıştır. Son olarak da, 05.03.1999 tarih ve 23630 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan **19/2/1999 tarih ve 99/12474 sayılı** Kararla KOBİ yatırımlarına ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiş ve 98/10669 sayılı Kararname yürürlükten kaldırılmıştır. Son Karar kapsamında; imalât sanayi sektöründe faaliyette bulunan, işyerinde en fazla 150 işçi çalıştıran, kanunî defter kayıtlarında arsa ve bina hariç, makine ve teçhizat, tesis, taşıt araç ve gereçleri, döşeme ve demirbaşları toplamı net tutarı 100 milyar Türk

Lirasını aşmayan işletmeler KOBİ kapsamında değerlendirilmiş ve Devlet Yardımlarından faydalanmaları imkânı yaratılmıştır.

KOBİ'lere sağlanan başlıca destek unsurları;

- *Yatırımları Teşvik Fonundan Kredi,*
- *Gümrük Vergisi ve Fon İstisnası,*
- *Yatırım İndirimi,*
- *Onaylanan Global Listeler Muhteviyatı Makine ve Teçhizat Alımlarında Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnası,*
- *Vergi, Resim ve Harç İstisnası,*

olarak sıralanabilir.

Âcil Destek kapsamında yer alan; Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Iğdır, Kahramanmaraş, Kars, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Ordu, Rize, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, **Tunceli**, Van ve Yozgat illerindeki KOBİ'lere öncelikli olarak Yatırımları Teşvik Fonu'ndan kredi tahsis edilmektedir.

Fon kaynaklı krediler sadece makine ve teçhizat alımı için yatırım kredisi ile hammadde (enerji hariç) alımına yönelik olarak işletme kredisi şeklinde kullanılabilir. Yurtiçinden kullanılmış olarak temin edilecek makine teçhizat için Fon'dan kredi tahsisi yapılmaz. KOBİ'lere Fon'dan, Âcil Destek Kapsamındaki illerde 75 milyar TL., Kalkınmada Öncelikli Yörelere 60 milyar TL., diğer yörelerde 50 milyar TL.'na kadar olmak üzere Fon kaynaklı yatırım kredisi tahsis edilebilir. Ayrıca, KOBİ'lere yukarıdaki limitler içinde kalmak kaydıyla Fon'dan 25 milyar TL.'na kadar Fon kaynaklı işletme kredisi de tahsis edilebilir.

Fon kapsamındaki kredilerin kullanımında yatırımcının krediye konu toplam yatırımın Âcil Destek Kapsamındaki illerde en az % 10'unu, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde en az % 20'sini, diğer yörelerde en az % 30'unu öz kaynaklardan karşılaması gerekmektedir.

KOBİ'lere Fon kaynaklarından kullanılan kredilerin faizleri; Âcil Destek Kapsamındaki illerde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde % 20, diğer yörelerde yapılacak yatırımlarda ise % 30'dur. KOBİ'lere kullanılacak Fon kaynaklı yatırım kredilerinde azamî vade 4 yıl, işletme kredilerinde 2 yıldır. Yatırım kredilerinde 1 yıl ödemesiz dönem uygulanır.

Fondan tahsis edilecek kaynakların en az % 20'si Esnaf ve Sanatkârlar Odalarına kayıtlı KOBİ'lere ayrılır. Talebin % 20'yi bulmaması halinde, aktarılan kaynak diğer odalara kayıtlı KOBİ'lere kullanılır.

Kobi Desteklerinden Yararlanılması

KOBİ Yatırımlarında Devlet Yardımları Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Halk Bankası (Halkbank) tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Teşvik unsurlarından yararlanabilmek için Yatırım Teşvik Belgesine konu makine ve teçhizat ve/veya hammadde yatırımının, 100 milyar Türk Lirasını aşmaması gerekmektedir. KOBİ Yatırım Teşvik Belgesi alınabilmesi için, yatırımcı kendisi için en uygun olan Halkbank şubesine başvurmakta, şube tarafından talebin uygun görülmesi halinde kendisinden istenen bilgi ve belgeleri yine ilgili şubeye vermektedir. Fon kaynaklı kredi kullanılmasına yönelik alınacak teminata ait esaslar Halkbank'ın kendi uygulamalarında belirlediği usul ve esaslara tabidir. Halkbank tarafından Teşvik Belgesi talebi olumlu karşılanan Yatırımcılara, Bankanın başvurusu üzerine, Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü'nce Teşvik Belgesi verilmektedir.

Yatırım Teşvik Belgesi şart ve karakteristiklerinin gereği gibi yerine getirilememesi halinde, Hazine Müsteşarlığı destek unsurlarının kısmen veya tamamen kaldırılarak, yararlanılan desteklerin geri alınmasını sağlama yetkisine sahiptir.

Yatırımın gerçekleşmesi ile ilgili takip, kontrol ve sorumluluk Halkbank'a aittir. Yatırımın, Yatırım Teşvik Belgesinde kayıtlı destek unsurlarından birinin uygulanmasını müteakip en geç 6 ay içerisinde tamamlanması esastır. Yatırım süresi Teşvik Belgesinde kayıtlı destek unsurlarından birinin uygulanmasını müteakip başlamakta ve verilen süre içinde tamamlanamayan yatırımlarla ilgili olarak ise, Müsteşarlıkça KOBİ Teşvik Belgesi iptal edilerek, sağlanmış olan destek unsurları 6183 sayılı Kanun çerçevesinde ilgililerden geri alınmaktadır.

Yatırımların gerçekleşmemesi veya Yatırım Teşvik Belgesinin iptal edilmesi halinde, yararlanılan Fon kaynaklı kredi faiz oranı; Fon kaynaklı kredinin ilk kullanıldığı tarihten, yatırımcının kredi anapara ve faizlerini vadelerinde ödenmemesi halinde ise temerrüde düşülen tarihten itibaren, Halkbank'ın sanayi kredileri kapsamında KOBİ kredilerine uygulayacağını ilan ettiği faiz oranına yükseltilerek, anaparanın (kredinin), buna göre hesaplanacak faizi ile birlikte yatırımcıdan Halkbank tarafından tahsili söz konusudur.

4. ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ DEĞERLENDİRME KRİTERLERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI

4.1. Değerlendirme Kriterleri

Tunceli ili için önerilen yatırım konularının değerlendirilmesinde; tarım ve sanayi sektörüne yönelik olmak üzere iki ayrı değerlendirme kriteri uygulanmıştır.

Tarım sektörü için önerilen yatırım konuları; *Pazar Olanakları, Yardımcı Malzeme ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık, Taşıma, İşgücü, Enerji, Yakıt ve Su, Arazi Durumu, Sosyal ve Kültürel Çevre, İklim Koşulları, Özendirme Önlemleri ve Toplam Yatırım Tutarı, İşletme Sermayesi İhtiyacı ve Finansman Olanakları* olmak üzere 10 faktör üzerinden değerlendirilmiştir.

Sanayi sektörü için önerilen yatırım konuları ise; *Pazar Olanakları ve Yakınlık, Yardımcı Malzeme ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık, Taşıma, İşgücü, Enerji ve Yakıt, Su, Arazinin Maliyeti, Topoğrafik Yapısı ve İnşaat Maliyeti, Sosyal ve Kültürel Çevre, İklim Koşulları, Artıkların Atılması, Özendirme Önlemleri, Yan Sanayiye Yakınlık, Üst Düzey Yöneticilerin ve Teknik Personelin Sağlanması, İletişim İmkanları, Toplam Yatırım Tutarı, İşletme Sermayesi İhtiyacı, Finansman İmkanları ve Bankacılık Hizmetlerinden Yararlanma ve Diğer (Güvenlik ve Milli Savunmaya Uygunluk vs.)* gibi 16 faktör üzerinden değerlendirilmiştir.

Her bir yatırım konusu için toplam faktör puanı; 1-3 arası faktör ağırlıkları ile söz konusu yatırım göz önünde bulundurularak 1-10 arası verilen puanların çarpılması sonucu oluşan rakamların toplamından oluşmaktadır.

Bunun yanı sıra, önerilen yatırım konuları, kendi içlerindeki görece üstünlüklerini yansıtabilmek amacıyla üç grupta değerlendirilmiştir;

A Grubu: Gerek talep-pazar-kaynak, gerekse yatırım boyutları, kârlılık ve risk derecesi bakımından *sorun taşımadığı düşünülen* girişim alanlarını kapsamaktadır.

B Grubu: Bölgesel olanaklar ve hazırlık derecesine göre birinci gruptaki yatırımlar gibi sorunsuz konular olarak düşünülmeyle birlikte, kuruluş yeri, pazarlama, kapasite, işgücü vb. unsurlar açısından *daha ayrıntılı analiz gerektiren* girişim alanlarını kapsamaktadır.

C Grubu: Bölge ve ülkenin gereksinim duyabileceği, girdi çıktı değerlendirilmesi bakımından anlamlı potansiyel gösteren yatırım alanlarıdır. Ancak; bölgede belirli bir altyapı ile ekonomik oluşum ve gelişmelere paralel olarak, diğer iki gruba oranla *daha ciddi hazırlık dönemi gerektiren* girişim alanlarını kapsamaktadır.

Buna göre,

Tarım Sektörü için;

0 – 120 arası puan C Grubu

121 – 160 arası puan B Grubu

161 – 200 arası puan A Grubu

Sanayi Sektörü için;

0 – 150 arası puan C Grubu

151 – 200 arası puan B Grubu

201 – 250 arası puan A Grubu

yatırım konularını ifade etmektedir.

4.2. Uygun Yatırım Konuları

Tunceli için sosyo-ekonomik anlamda yatırım konuları önerilirken; yörenin doğal kaynak potansiyelinin değerlendirilmesinin yanı sıra, yurtiçi ve yurtdışı talebi karşılamaya yönelik olarak, ilde sanayi sektörünün gelişimini destekleyecek, potansiyel arz eden yatırım konuları göz önünde bulundurulmuştur.

Yapılan inceleme ve değerlendirmelerin ışığında, Tunceli iline yönelik 13 adet yatırım konusu önerilmiştir. Bu yatırım konuları aşağıda verilmektedir.

4.2.1. Doğal Kaynak Potansiyelini Değerlendirmeye Yönelik Yatırımlar

Tunceli’de doğal kaynak potansiyelini meydana getiren *tarım ve hayvancılık sektörlerine* dayalı olarak yapılabileceği düşünülen yatırım konuları şu kalemlerden oluşmaktadır.

Tarım ve Hayvancılık Sektöründe Yapılabilecek Yatırımlar

Türkiye nüfusunun yaklaşık % 35'i kırsal kesimde yaşamakta ve bu nüfusun yaklaşık beşte dördü geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadır. GSYİH'nın % 14.5'ini oluşturan tarım sektörü, ayrıca, gıda maddeleri talebinin önemli bir kısmını karşılamaktadır.

Türkiye'de hayvancılık sektörünün Millî Gelir içindeki payı % 6, kırsal gelirler içindeki payı ise % 25 civarındadır. Hayvancılıkta ileri gitmiş ülkelerde ise bu oran % 60-80'ler seviyesindedir. Ülkemizde hayvancılığın Millî Gelire olan katkısı ve gelirler içinde aldığı pay dikkate alındığında, bu sektörün önemi ve mevcut potansiyelinin iyi değerlendirilemediği anlaşılmaktadır. Ülkemiz hayvan varlığının çokluğuna rağmen birim başına verimlilik istenilen seviyenin hayli altındadır.

Ülkemizde artan nüfusun körüklediği talep ve yükselen sosyo-ekonomik refah düzeyi, hayvansal protein üretiminin artırılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Aynı zamanda dış pazar potansiyelinin de bulunması hayvancılığın önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Başlıca hayvancılık faaliyetleri; büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, kümes hayvancılığı, arıcılık ve su ürünleri yetiştiriciliğidir. Hayvansal proteinin, dolayısıyla hayvansal üretimin artırılmasında, hayvan varlığı yanında birim hayvandan elde edilen verim de önemlidir. Hayvansal ürünlerin üretiminde mevcut ihtisaslaşmış işletmelerin miktarının yetersizliği ve daha çok hayvansal ürünlerin üretiminin bitkisel üretimle birlikte yapılması, birim hayvan başına düşen verimi etkilemekte, hayvansal üretim potansiyelinin yeterince değerlendirilmesine imkân vermemektedir. Birim başına verimi etkileyen diğer önemli faktörler ise, hayvanların büyük bir bölümünün düşük verimli yerli ırklardan oluşması, yem üretiminin yetersizliği, yem fiyatları ile ürün fiyatları arasındaki dengesizlik, hastalıklarla mücadelenin yetersizliği, pazarlama zincirinin uzunluğu ve örgütlenmenin eksikliğidir.

Nüfusunun önemli bir bölümü tarım kesiminden geçinen Tunceli’de; tarım ve hayvancılık sektöründe verimliliği göz ardı etmeden üretimi arttırmak amacıyla 6 adet yatırım konusu önerilmiştir. Bu yatırım konuları şunlardır:

- *Arıcılık,*
- *Damızlık süt inekçiliği,*
- *Et besiciliği,*
- *Et ve yumurta tavukçuluğu,*
- *Su ürünleri entegre tesisi*
- *Koyun yetiştiriciliği,*

İmalât Sanayiinde Yapılabilecek Yatırımlar

Tunceli ilinin doğal kaynak potansiyelinin değerlendirilmesine ve bu ürünlerin katma değerinin artırılmasına yönelik olarak 2 adet yatırım konusu önerilmiş olup, bu yatırım konuları aşağıdaki gibidir:

- *Bal ambalajlama tesisi,*
- *Bakliyat paketleme ve tasnifleme tesisi.*

4.2.2. Talebi Karşılamaya Yönelik Yatırımlar

İlde, doğal kaynak potansiyelinin değerlendirilmesi yanında, özellikle yurtiçi talebi ve ihracatı karşılamaya yönelik olarak, gelişme potansiyeli yüksek olan sektörlerle ilişkin yatırımların yapılması da büyük önem taşımaktadır.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından ihracatın belirli sektörlerle bağımlılıktan kurtarılması ve hedef sektörlerin belirlenmesi anlamında ihracatta özel önem

taşıyan 7 ayrı sektöre işaret edilmiştir. Bu sektörler *bilgi vermek amacıyla* ana başlıklar itibariyle aşağıda özetlenmiştir;

Enformasyon Teknolojisi; Bilgisayar, ekran, hard-disk, software (yazılım).

Elektrik - Elektronik Ürünleri; Beyaz eşya, kahverengi eşya, telekomünikasyon (telekomünikasyon kabloları, telefon santralleri, telsiz telefon/telsiz telgraf alıcısı, verici cihazları, transmisyon cihazları, alıcı/verici uydu antenleri, uç cihazlar).

Otomotiv Ana ve Yan Sanayi; Ana sanayi (kamyonet, otobüs), yan sanayi (dış lastikler, iç lastikler, motor aksam ve parçaları, akümülatörler, ateşleme cihazları, karoseri aksamı, jantlar ve tekerlek aksamı, konteynerler).

Toprak Ürünleri; Seramik (Karo fayans, Sağlık gereçleri, Ev eşyası), Cam, Porselen eşya.

Kimya Sanayi Ürünleri; Temizlik malzemeleri (sabun, deterjan, vb.), boya, plastik (high-tech).

Konfeksiyon ve Deri Mamulleri; Moda ve markalı ürünler.

Gıda Ürünleri; Dondurulmuş, kurutulmuş meyve ve sebze, konserve, unlu mamuller (makarna, bisküvi), şekerli mamuller, organik tarım ürünleri.

Sermaye, teknoloji ve kuruluş yeri boyutu daha fazla ön plana çıkan bu sektörlerle dikkat çektikten sonra, sektörel talebi karşılamaya yönelik olarak Tunceli ili için önerilen yatırım konuları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- ***Makarna üretim tesisi,***
- ***Hazır beton üretimi,***
- ***Atölye tipi el halıcılığı,***
- ***Viol üretim tesisi,***
- ***Prefabrik yapı elemanları üretim tesisi,***

4.3. Değerlendirme Kriterlerine Göre Önerilerin Sınıflandırılması

Tunceli ili ve yöresi için önerilen gerek A, gerekse B grubu yatırım konuları, ön değerlendirme niteliğinde olup uygulanabilirlikleri teknik, ekonomik ve malî yapılabirlik çalışmalarının sonucunda netleşecektir.

Söz konusu yatırım önerilerinin gerçekleşme oranı ise şüphesiz ki, potansiyel yatırımcıların Tunceli ili ve yöresinde yatırım yapmaya motive edilmesine bağlıdır.

Tunceli için önerilen yatırım konularının görelî üstünlüklerine göre sınıflandırılması ve önerilen yatırım konularının kuruluş yeri faktörlerine göre değerlendirilmesi Tarım ve Hayvancılık sektörü için Tablo 40'ta, İmalât Sanayii için Tablo 41'de ve önerilen yatırım konularının belirlenmiş kurulu kapasitelere göre tahminî yatırım tutarı ve istihdam miktarı da, fikir vermek amacıyla, Tablo 42'de verilmiştir.

TABLO 40 : TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ KURULUŞ YERİ FAKTÖRLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kuruluş Yeri Faktörleri	Faktör Ağırlığı	Arıcılık		Damızlık Süt İnekçiliği		Et Besiciliği		Et ve Yumurta Tavukçuluğu		Su Ürünleri Entegre Tesisi	
		Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı
1. Pazara Yakınlık	3	8	24	7	21	7	21	7	21	7	21
2. Yardımcı Malzeme ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık	2	9	18	7	14	7	14	7	14	9	18
3. Taşıma	1	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
4. İşgücü	1	9	9	8	8	8	8	7	7	7	7
5. Enerji, Yakıt ve Su	2	9	18	9	18	9	18	9	18	9	18
6. Arazi Durumu	3	9	27	8	24	8	24	7	21	8	24
7. Sosyal ve Kültürel Çevre	1	8	8	8	8	8	8	7	7	7	7
8. İklim Koşulları	3	7	21	7	21	7	21	7	21	7	21
9. Özendirme Önlemleri	2	6	12	6	12	6	12	6	12	6	12
10. Toplam Yatırım Tutarı, İşletme Serm..İht.ve Fin. İmkânları	2	9	18	6	12	6	12	6	12	7	14
TOPLAM			161		144		144		139		148
Yatırımın Yer Aldığı Görelî Üstünlük Grubu		A		B		B		B		B	

TABLO 40'IN DEVAMI

Kuruluş Yeri Faktörleri	Faktör Ağırlığı	Koyun Yetiştiriciliği	
		Puan	Faktör Puanı
1. Pazara Yakınlık	3	7	21
2. Yardımcı Malz. Ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık	2	7	14
3. Taşıma	1	6	6
4. İşgücü	1	8	8
5. Enerji, Yakıt ve Su	2	9	18
6. Arazi Durumu	3	8	24
7. Sosyal ve Kültürel Çevre	1	8	8
8. İklim Koşulları	3	7	21
9. Özendirme Önlemleri	2	6	12
10. Toplam Yatırım Tutarı, İşletme Sermayesi İht.ve Fin. İmkânı.	2	6	12
TOPLAM			144
Yatırımın Yer Aldığı Göreli Üstünlük Grubu			B

TABLO 41 : SANAYİ SEKTÖRÜNDE ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ KURULUŞ YERİ FAKTÖRLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kuruluş Yeri Faktörleri	Faktör Ağırlığı	Makarna Üretim Tesisi		Hazır Beton Üretimi		Atölye Tipi El Halıcılığı		Viol Üretim Tesisi	
		Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı
1. Pazara Yakınlık	3	8	24	8	24	6	18	8	24
2. Yardımcı Malzeme ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık	2	8	16	7	14	7	14	6	12
3. Taşıma	1	6	6	6	6	6	6	6	6
4. İşgücü	2	8	16	8	16	8	16	8	16
5. Enerji, Yakıt ve Su	1	9	9	9	9	9	9	9	9
6. Arsanın Maliyeti, Topoğrafik Yapısı ve İnşaat Maliyeti	1	7	7	7	7	7	7	7	7
7. Sosyal ve Kültürel Çevre	1	7	7	7	7	7	7	7	7
8. İklim Koşulları	1	6	6	6	6	6	6	6	6
9. Çevre Koşullarına Uygunluk	2	6	12	6	12	7	14	6	12
10. Özendirme Önlemleri	2	7	14	7	14	7	14	7	14
11. Yan Sanayiye Yakınlık	1	7	7	7	7	7	7	7	7
12. Üst Düzey Yöneticilerin ve Teknik Personel Sağlanması	2	6	12	6	12	7	14	6	12
13. İletişim İmkânları	1	6	6	6	6	6	6	6	6
14. Toplam Yatırım Tutarı, İşletme Sermayesi İhtiyacı	2	7	14	7	14	9	18	7	14
15. Finansman İmkânları ve Bankacılık Hizm. Yararlanma	1	7	7	7	7	7	7	7	7
16. Diğer (Güvenlik ve Millî Savunmaya Uygunluk vs.)	2	5	10	5	10	5	10	5	10
TOPLAM			173		171		173		169
Yatırımın Yer Aldığı Göreli Üstünlük Grubu		B		B		B		B	

TABLO 41'İN DEVAMI

Kuruluş Yeri Faktörleri	Faktör Ağırlığı	Prefabrik Yapı Elemanları Üretim Tesisi		Bakliyat Paketleme ve Tasnifleme Tesisi		Bal Ambalajlama Tesisleri	
		Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı
1. Pazara Yakınlık	3	7	21	7	21	7	21
2. Yardımcı Malzeme ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık	2	7	14	8	16	9	18
3. Taşıma	1	6	6	6	6	6	6
4. İşgücü	2	8	16	8	16	8	16
5. Enerji, Yakıt ve Su	1	9	9	9	9	9	9
6. Arsanın Maliyeti, Topoğrafik Yapısı ve İnşaat Maliyeti	1	7	7	7	7	7	7
7. Sosyal ve Kültürel Çevre	1	6	6	7	7	7	7
8. İklim Koşulları	1	6	6	6	6	6	6
9. Çevre Koşullarına Uygunluk	2	6	12	6	12	6	12
10. Özendirme Önlemleri	2	7	14	7	14	7	14
11. Yan Sanayiye Yakınlık	1	7	7	7	7	7	7
12. Üst Düzey Yöneticilerin ve Teknik Personel Sağlanması	2	6	12	6	12	6	12
13. İletişim İmkânları	1	6	6	6	6	6	6
14. Toplam Yatırım Tutarı, İşletme Sermayesi İhtiyacı	2	7	14	7	14	7	14
15. Finansman İmkânları ve Bankacılık Hizm. Yararlanma	1	7	7	7	7	7	7
16. Diğer (Güvenlik ve Milli Savunmaya Uygunluk vs.)	2	5	10	5	10	5	10
TOPLAM			160		170		172
Yatırımın Yer Aldığı Göreli Üstünlük Grubu		B		B		B	

TABLO 42 : ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ TESPİT EDİLEBİLEN TAHMİNİ KURULU KAPASİTELERİ, YATIRIM TUTARLARI VE İSTİHDAM DURUMU

Sektörler	Kapasite	Toplam Yatırım Tutarı (\$)	İstihdam (Kişi)
TARIM VE HAYVANCILIK			
Arıcılık	60 Kovanlık	9,000	2
Damızlık Süt İnekçiliği	500 Baş/Yıl gebe düve	2,269,000	30
Et Besiciliği	50 BB/Gün, 250 KB/Gün kesim 1,500 Baş/Dönem besi	2,900,000	60
Et Tavukçuluğu	960,000 Ad/Yıl Etlik Piliç 1,500,000 Ad/Yıl Cıvciv	1,200,000	25
Yumurta Tavukçuluğu	42,840,000 Ad/Yıl Yumurta 50,000 Ad/Dönem Cıvciv	1,692,000	18
Su Ürünleri (Alabalık vb.)	150 Ton/Yıl	150,000	10
Koyun Yetiştiriciliği	FAB	-	-
İMALAT SANAYİİ			
Bal Ambalajlama	FAB	-	-
Bakliyat Paketleme ve Tasnifleme	5,000 Ton/Yıl	450,000	20
Makarna Üretim Tesisi	18,000 Ton/Yıl Makarna 9,800 Ton/Yıl Kepek ve Razmol	2,800,000	80
Hazır Beton Üretimi	100,000 M ³ /Yıl Hazır Beton	1,400,000	22
Atölye Tipi El Halıcılığı	20,000 M ² /Yıl	295,011	-
Viol Üretim Tesisi	FAB	-	-
Prefabrik Yapı Elemanları Üretim Tesisi	1,000,000 M ² /Yıl (Parke taşı, bordür vb.)	4,000,000	120

Not: Önerilen yatırım konuları ile ilgili kapasite, toplam yatırım tutarı ve istihdam miktarı verileri fikir verebilmek amacıyla belirtilmiş olup tahminî tutarlardır. Dolayısıyla, fizibilite aşamasında kapasite ve maliyetlerde farklılıklar olması doğaldır.

FAB : Fizibilite Aşamasında Belirlenecek.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye gibi sosyo-ekonomik anlamda gelişme sürecini henüz tamamlayamamış bir ülkede, kaynak tahsisinde rasyonaliteye uyulması hayati önem taşımaktadır. Söz konusu gelişme sürecinin tamamlanmasında; üretim faktörlerinin azamî ölçüde etkin kullanımına dikkat edilmesi, millî ekonominin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülen öncelikli yatırım konularının seçimine özen gösterilmesi önem kazanmakta; bu çerçevede, yatırım projelerinin değerlendirilmesinde, *uygun yatırım alanları araştırması*nın önemi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Uygun yatırım alanları araştırması; herhangi bir ilin/ilçenin veya bölgenin kısa ve uzun dönemli gelişme eğilimleri de dikkate alınarak, bu yöreler için önerilebilecek yatırım konuları ile bunların muhtemel kuruluş yerlerini belirlemeye yönelik çalışmalardan ibarettir.

Bu çalışmaları yönlendiren birincil amaç; yöre kalkınmasına katkı sağlayacak, yöre kaynakları ile uyumlu ve pazarlama imkânı yüksek yatırım alanlarının belirlenmesidir. Uygun yatırım alanları araştırmasının temel inceleme alanı ise *“kuruluş yeri faktörleri analizi”*dir. Kuruluş yeri faktörleri, belirli bir üretim biriminin belirli bir coğrafi konuma yerleştirilmesi halinde, söz konusu üretim biriminin maliyeti, satış hâsılatı ve sermaye yapısı üzerinde etkin olan tüm özellikleri içerir. Diğer bir ifadeyle, kuruluş yerinin seçimi, genellikle, işletme giderlerinin en düşük, işletme gelirlerinin ise en yüksek olduğu yerin belirlenmesi sürecini kapsar.

Yatırım projesinde belirlenecek kuruluş yeri, işletmenin amaçlarına ulaşması için gerekli koşulları gerçekleştirebilecek özellikleri taşımalıdır. Bu amaçla; kuruluş yerinin belirlenme sürecinde üç iktisadî unsur (*prodüktivite, ekonomik olma ve kârlılık*) göz önünde bulundurulmalıdır.

Kuruluş yeri seçimine ilişkin olarak verilecek bir karar, tesisin faaliyeti süresince değiştirilmesi zor ve çoğu zaman mümkün olmayan; değiştirilmesi mümkün olduğunda ise, çok yüksek maliyetlere katlanması kaçınılmaz olan bir karardır. Kuruluş yeri kararının bu özelliği, ciddi ve isabetli araştırmaların yapılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, kuruluş yeri seçimine etki eden faktörleri çok iyi bir şekilde tespit etmek ve bu faktörlerin kuruluş yeri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini detaylı bir şekilde analiz etmek gerekmektedir.

Doğu Anadolu'nun kuzey ve güneyini birbirine bağlayan ana ulaşım ekseninde, hayli dağlık ve engebeli bir zemin üzerinde yerleşik Tunceli ili, 7,774 km².’lik bir yüzölçümüne sahiptir. 1997 Genel Nüfus Tespiti sonuçlarına göre il toplam nüfusu 86,268’dir.

İktisadî yapının ağırlıklı olarak tarım-hayvancılık sektörünce belirlendiği, **1. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre** kapsamındaki Tunceli ilinin gelişmiş yöreler arasına katılabilmesinde, sanayileşmenin ne denli önemli olduğu gerçeğinin altını bir kez daha çizmek gerekmektedir. Fakat, ne yazık ki, pek çok geri kalmış yöremizde olduğu gibi, Tunceli’de de sanayileşme için temel koşul olan sermaye birikiminin yeterli düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Diğer taraftan, Tunceli’nin, Ülkemizin coğrafi yapı ve iklim koşulları itibariyle en çetin yörelerinden birisi konumda bulunması ve son dönemlerde ortaya çıkan güvenlik sorunu, bölge-dışı sermaye girişinin önünde set oluşturmaya devam etmekte, müteşebbisleri olumsuz etkilemektedir. Sanayi sektörünün içinde bulunduğu olumsuzluklar, yöre insanının tarım sektörüne ve özellikle de hayvancılığa bel bağlamasına neden olmuştur.

1996 yılı itibariyle, **5. Derece Gelişmiş İller grubunda** ve 76 il arasında 60. sırada yer alan Tunceli’nin; 1997 yılı Türkiye GSYİH’sına katkısı % 0.1 düzeyinde kalmıştır. Aynı yıla ilişkin olarak, Tunceli GSYİH’sının sektörel dağılımına bakıldığında; tarım sektörünün % 27, ulaştırma-haberleşmenin % 8.7, inşaat sektörünün % 8.7 ve sanayinin ise % 0.9 pay aldığı görülmektedir. Bu yapı, istihdamın sektörel sınıflandırmasına da zaten yansımıştır. Nitekim, 1990 yılı tespitlerine göre, Tunceli ili iktisâden faal nüfusunun % 72.63’ü tarım, % 1.55’i de imalat sanayiinde çalışmakta idi.

Bu çalışmada, Tunceli ili ve yöresinin mevcut ekonomik ve sosyal dengesizliklerine bir ölçüde çözüm getirebilme çabaları kapsamında, kısa ve orta vadede yapılabilirliği muhtemel görülen, yeni istihdam alanları yaratabilecek yatırım konuları geliştirilmeye çalışılmıştır.

Yörenin doğal, ekonomik ve sosyal imkân ve koşulları ile potansiyel gelişme eksenleri dikkate alınarak önerilen 13 yatırım konusundan, 1 tanesi A grubunda, 12 tanesi de B grubunda yer almaktadır. İlin sosyo-ekonomik koşulları kısıt alınarak yapılan inceleme ve değerlendirmeler ışığında belirlenen yatırım konuları öneri niteliğinde olup fizibilite çalışmaları sonucunda uygulanabilirlikleri netlik kazanabilecektir.

Söz konusu yatırım önerilerinin gerçekleşme düzeyi, her şeyden önce, mevcut ve potansiyel girişimcilerin Tunceli ili ve yöresine yatırım yapmak konusundaki motivasyonlarına ve uygulanacak yöresel teşviklere bağlı olacaktır.

Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R

Ana Britannica, Ana Yayıncılık – Encyclopaedia Britannica INC, 1990.

Bankalarımız 1997, Türkiye Bankalar Birliği, Mayıs 1998.

Bankalarımız 1998, Türkiye Bankalar Birliği, Mayıs 1999.

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-Tunceli, DİE, Şubat 1999.

Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, DİE, 1990.

İlimizde Sanayi Alt Yapısında Ormancılık Sektörü, T.C. Orman Bakanlığı Tunceli Orman İşletme Müdürlüğü.

İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT, Şubat 1999.

İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 1996, DPT, Aralık 1996.

İstatistik Yıllığı 1998, İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1999.

Resmî Gazeteler (Çeşitli sayılar).

Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1995, DİE, Ağustos 1997.

Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1996, DİE, Şubat 1998.

Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1997, DİE, Nisan 1999.

T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü.

Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri 1997, TEDAŞ, Ekim 1998.

Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri 1998, TEDAŞ, Eylül 1999.

1990 Genel Nüfus Sayımı “Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri”, DİE, Ekim 1993.

1990 Genel Nüfus Sayımı “Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Tunceli”, DİE, Ocak 1993.

1998 Yılı Tunceli İlinin Yıllık Sanayi Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor, T.C. Tunceli Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Mayıs 1999.

1999 Yılı Brifing Dosyası, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tunceli İl Müdürlüğü.

Yataklı Tedavi Kurumları İstatistik Yıllığı 1997, T.C. Sağlık Bakanlığı, 1998.

Yatırımlarda Devlet Yardımları, Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdl.

Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık A.Ş., 1982-1983-1984.

www.dsi.gov.tr/bolge/dsi9/projeler.htm

www.web.mta.gov.tr/tymdm/madenler/tunceli